

הרב פרופ' נחום רקובר

נשיא שריצה את עונשו - האם חוזר לתפקידו?

ראשי פרקים

- | | |
|---|--|
| א. הכהן הגדול - חוזר לכהונתו | 3. חילול השם |
| 1. חוזר לכהונתו | 4. מופת לאחרים |
| 2. הכהן הגדול יוצא מן הכלל | 5. נשיא כ'ראש ישיבה' - אינו ראוי ללמד תורה |
| 3. הכהן הגדול ככל אדם | ד. סקירת הנימוקים והשלכותיהם |
| ב. נשיא הסנהדרין - אינו חוזר לתפקידו | ה. פרנס הממונה על הציבור ועובד ציבור |
| 1. מיהו ה'נשיא'? | ו. מינוי מלכתחילה |
| 2. העמדה לדין של המלך ושל הנשיא | ז. סיכום |
| 3. סוגיית התלמוד הירושלמי | 1. כהן גדול ונשיא הסנהדרין |
| ג. הנימוקים לאי החזרת הנשיא ומשמעותם | 2. פרנס ממונה על הציבור ועובד ציבור |
| 1. הנשיא עלול להתנקם בדיינים | 3. מינוי לכתחילה |
| 2. עלולים לזלזל בכבודו של הנשיא, ולא יאריך ימים | |

השאלה שאנו מבקשים לברר היא, האם מינוי של עבריין לתפקיד ציבורי רם מעלה, או חזרתו לתפקיד מעין זה, תלויים רק בעמדות העקרוניות בדבר מהות התשובה ומעלתו של מי ששב בתשובה, או שמא יש לתת את הדעת גם לעניינים אחרים: מכלול היחסים שבין הציבור לבין ממלא התפקיד הציבורי, ההשפעה שעשויה להיות למינויו על ההתייחסות לחטא ולעונשו, כוחו של בעל התפקיד להכתיב נורמות לאחרים, והתודעה הציבורית בדבר שלטון החוק.

נפתח את דיוננו במי שנאמר עליו במפורש בתלמוד, שלאחר שקיבל את עונשו הוא חוזר לתפקידו - האם הוא דוגמה לנורמה הכללית, או שהוא יוצא מן הכלל?

א. הכהן הגדול - חוזר לכהונתו

1. חוזר לכהונתו

מה דינו של כהן גדול שחטא וריצה את עונשו? האם הוא ממשיך לכהן ככהן גדול? בשאלה זו עוסק התלמוד הירושלמי, ולומד מן המקרא שקדושת הכהן הגדול אינה בטלה, והוא ממשיך לכהן גם אחרי שלקה על חטא שחטא. וזה לשון התלמוד הירושלמי (סנהדרין פ"ב ה"א; וראה ירושלמי הוריות פ"ג ה"א):

אמר רבי לעזר: כהן גדול שחטא - מלקין אותו, ואין מעבירין אותו מגדולתו¹. אמר רבי מנא, כתיב: "כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני ה'" (ויקרא כא יב). כביכול, מה אני בקדושתי אף אהרן בקדושתו².

- 1 לשון התלמוד: 'אין מעבירין אותו מגדולתו', ולא 'מחזירים אותו לגדולתו', וממנה משתמע כי הכהן הגדול אינו מוסר מגדולתו אף לא בשעת קבלת העונש.
- 2 בירושלמי הוריות פ"ג ה"א, בשם ר' מנא: "מה אני בגדולתי, אף אהרן בגדולתו". ולאחר מכן: "אמר ר' אבון: 'קדוש יהיה לך [כי קדוש אני ה' מקדשכם] (ויקרא כא, ח) - כביכול: מה אני בקדושתי, אף אהרן

דין הכהן הגדול הוא אפוא דין מיוחד הנובע מן העובדה שקדושתו אינה מתבטלת.³ יש לתת את הדעת לכך שמדובר בכהן גדול שלקה על חטאו, היינו שהתרו בו שלא יחטא, וחטא. ואף על פי כן, אין מעבירים אותו מכהונתו.⁴

את דינו המיוחד של הכהן הגדול, מסביר הרמב"ם בפירושו המשנה (הוריות פ"ג מ"ב, בתרגומו של ר"י קאפח):

כהן גדול, אף על פי שעבר במום או מחמת זקנתו או כיוצא בזה, הרי הוא נשאר בקדושתו,⁵ כי שמן המשחה שניתן עליו אין פעולתו בטלה... אבל הנשיא, אין גדולתו אלא בקיום פקודותיו, וכאשר בטל ענין זה, הרי הוא כהדיוט.⁶

אמת, יש שתי דרכים לפרש את הטעם המיוחד שניתן להחזרת הכהן הגדול לכהונתו. לפי הדרך האחת, דין הכהן הגדול שחוזר לתפקידו הוא יוצא מן הכלל, בגלל קדושתו, ומי שאין בו קדושה זו, אינו חסין מפני סילוק מתפקידו; ואילו לפי הדרך השנייה, דין הכהן הגדול שחוזר לתפקידו אינו יוצא מן הכלל, וכך יהא דינו של כל אדם. לפי דרך זו, לא נאמר הטעם שאין מורידים אותו בגלל קדושתו אלא כדי לומר שקדושתו קיימת גם לאחר שחטא, ולכן אין מניעה מלהשיבו לתפקידו.

2. הכהן הגדול יוצא מן הכלל

ביטוי בהיר לדרך האחת בפירושו מעמדו של הכהן הגדול, בהשוואה לבעלי תפקידים אחרים, בא בפסק דינו של ביה"ד הרבני בתל-אביב (פד"ר כרך ח עמ' 147),

בקדושתו". ואפשר שתהיה להבדל בין 'גדולה' ל'קדושה' משמעות לעניין אם אפשר להחיל את מה שנאמר בכהן הגדול גם על המלך, שאף הוא נמשח בשמן המשחה.

3 על פי דברי הירושלמי, מפרש בעל משך חכמה, ויקרא כא, יב, את הפסוק "ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלקיו", ש"לפי הפשט 'מקדש אלקיו' הוא כינוי לקדושתו, קדושת כהונה, שאף אם יצא, לא יחלל את עצמו, שכהן שעבר ילא תעשה' מחזירים אותו לכהונה גדולה, שקדושתו קיימת".

4 על אפשרות של מינוי כהן גדול שאין בו יראת שמים, עומד בעל אבני נזר (אה"ע סי' שמח), כשדן בסתירה כביכול שבדברי הרמב"ם, בשאלה אם בנו של בעל שררה אינו ירא שמים כאביו, האם ממנים אותו במקום אביו אם לאו? (ראה רמב"ם, הל' כלי המקדש ד, כ, והל' מלכים א, ז. בעל אבני נזר מבחין בין בנו של מלך לבנו של כהן גדול: בעוד שאין למנות בנו של מלך במקום אביו, אם אין בו יראת שמים, הרי יש למנות בנו של כהן גדול, אף אם אין בו יראת שמים.

5 וראה מרכבת המשנה על הרמב"ם הל' רוצח ז, ט, שכתב שכהן גדול שהרג את הנפש אינו חוזר לשררתו אף לאחר ששב מגלותו, ולכן הרי זה נידון כ"מתה כהונה" (ראה מכות יא, ב, לעניין "נגמר דינו ונעשה כהן בן גרושה או בן חלוצה", שיש דעה ש"מתה כהונה"). וראה הר אפרים (גרבוז), על מסכת הוריות סי' ו, החולק עליו, בטענה שלא פקעה ממנו קדושת כהן גדול.

6 וראה ר"י גרשוני, נשיא שחטא וראש ישיבה שחטא, אפיקי יהודה, ירושלים תשס"ה, עמ' 96, המביא את קושיית שו"ת שואל ומשיב, מהדו"ד ח"א סי' לא, מדוע חוזר הכהן הגדול לכהונתו, הרי מבואר בירושלמי יומא פ"א סוף ה"א (והובא בתוספות יומא יב, ב ד"ה כהן גדול), שכהן גדול מתמנה בפה ומסתלק בפה. אם כן, מדוע אין מסלקים אותו מכהונתו בזמן שלקה, כיון שהוא מסתלק בפה? ותירץ בעל שואל ומשיב שדווקא כשאירע בו פסול בכהונתו, שנפסל מעבודה, מסתלק בפה; אבל כהן גדול שחטא אינו מסתלק בפה, ולכן יחזור לעבודתו. ועל כך כותב ר"י גרשוני כי אין בזה קושיה, על פי מה שכתב הגר"ח מבריסק, שמה שכהן גדול מסתלק בפה, זהו רק לעניין עבודה בשמונה בגדים, שנפקע דין שררה שלו; אבל לעניין שהוא אסור בחמישה דברים, שזה בא מחמת קדושת משיחה או ריבוי בגדים, לא נפקעה קדושתו, ואסור באלמנה וליטמא למתים, שנתקדש גופו, שאינו נפקע לעולם. וראה להלן, הערה 34.

בתביעה שהגיש מוסד תורני-חינוכי, לפטר מורים שלימדו במוסד, בטענה שמעלו בתפקידם. ביה"ד נזקק לביאור גדרו של הכלל "מעלין בקודש ולא מורידין" ולדין הכהן הגדול, שחוזר לגדולתו אחר שחטא ולקה. בפסק דינו, מבהיר ביה"ד הרבני שדין הכהן הגדול יסודו בקדושה שבו, וזוהי הסיבה שאינו יורד מגדולתו. בית הדין מסתמך על דברי הרמב"ם בפירוש המשנה, ומסביר את ההבחנה בין דין הכהן הגדול לבין דין הנשיא. ואלה דבריו: "הבחנה זו, בין הקדושה לגדולה, מבהירה באור נכון את ההלכה של כהן גדול, שאי אפשר להורידו מצד הקדושה שבו; ואילו נשיא, שהעניקו לו שררה וגדולה, אבל לא קדושה, הרי זו ניתנת לביטול והורדה". ומכאן הסיק בית הדין: "ברור על כן, כשאנו דנים על איזו שהיא שררה בזמננו⁷, הרי יש להשוותה לשררה של נשיא, שזו רק מעין גדולה; אך אין להשוותה לכהן גדול, שזה נתקדש בקדושת הגוף... הרי ברור הדבר כי קדושתו של הכהן הגדול הנה קדושה כזאת שאינה מתבטלת בנקל, ולאחר שלקה חוזר לשררתו; ואילו בראש ישיבה, לאחר שלקה, אינו חוזר לשררתו".

מאחר שהתלמוד הירושלמי תולה את המשך כהונתו של הכהן הגדול בשמן המשחה שנמשח בו, מבקש ר"ש ישראלי לומר, שכך יהיה גם במלך שנמשח בשמן המשחה⁸. ואלה דבריו⁹: "ואם כן, טעם זה [שנאמר בכהן גדול] שייך גם על מלך משוח. עיין רמב"ן, פרשת (נשא) [תשא]¹⁰, שעליו נאמר הכתוב 'שמן משחת קדש יהיה לי לד'רתיכם' [שמות ל, לא], ועל כן אין [המלך] המשוח עובר לעולם".

3. הכהן הגדול ככל אדם

בדרך אחרת, הולך ר' משה פיינשטיין (דברות משה גיטין סי' כג עמ' שנה הערה נו). לדבריו, החזרת כהן גדול לתפקידו היא משום שכן הוא הדין בכל אדם, כעולה מפירוש חז"ל לפסוק "ונקלה אחיד" - "כיון שלקה - הרי הוא כאחיד". ומה שהוצרכו לדרוש "אף אהרן בקדושתו", בא ללמד שלא נאמר שדין כהן גדול שונה מדין כל אדם, שכיון שחטא, הסתלקה קדושתו, ואי אפשר להחזירו לתפקידו. לפי הסברו, אין לדייק אפוא מדרשה זו ולומר שאין להחזיר לתפקידו את מי שמינויו אינו דורש קדושה.

ב. נשיא הסנהדרין - אינו חוזר לתפקידו

1. מיהו ה'נשיא'?

לפני שנדון בדינו של נשיא הסנהדרין, האם מחזירים אותו לתפקידו לאחר שקיבל את עונשו, ראוי להדגיש כי גדרו של ה'נשיא' התלמודי אינו כגדרו של ה'נשיא' המקראי, ואף לא כגדרו של מי שנקרא 'נשיא' בתקופה הבתר-תלמודית¹¹.

אשר ל'נשיא' המקראי, כבר המקרא מדבר על חטאו של נשיא ועל חיובו בקרבן: "אשר נשיא יחטא, ועשה אחת מכל מצות ה' אלהיו אשר לא תעשינה בשגגה ואשם"

7 ההדגשה אינה במקור.

8 יש מלכים שנמשחים ויש שאינם נמשחים. ראה רמב"ם הל' מלכים א, יב.

9 הערת העורך, התורה והמדינה ד (תשי"ב), עמ' פג.

10 ראה פירוש הרמב"ן, שמות, ל, לג: "ולכן ימשחו בו המלכים והכהנים הגדולים, כי שניהם משיחי ה'".

11 ראה י' בלידשטיין, עיונים במחשבת ההלכה והאגדה, באר-שבע תשס"ד, עמ' 215: 'לאופיה של הנשיאות במשנתו ההלכתית של הרמב"ם'.

(ויקרא ד, כב). ה'נשיא' שבמקרא אינו אלא מלך, ואין אנו מדברים בו כאן, ואילו הנשיא התלמודי הוא ראש הסנהדרין. וכבר עמד הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת שטו) על ההבדל בין משמעו המקראי של תואר זה, לבין משמעו התלמודי. כשהוא מסביר את האיסור שנאמר בתורה, "ונשיא בעמך לא תאור" (שמות כב, כז), הוא כותב (בתרגומו של הר"י קאפח):

האזהרה שהוזהרנו שלא לקלל את הנשיא, והוא אמרו: "ונשיא בעמך לא תאור". ושם זה, כלומר ה'נשיא', מניחו ה**כתוב** על המלך אשר בידו השלטון. אמר יתעלה: "אשר נשיא יחטא" (ויקרא ד, כב). **והחכמים** אומרים אותו בסתם על ראשי ישיבה של שבעים זקנים בלבד. ובכל המשנה והתלמוד אומרים: "נשיאים ואבות בית דין" ו"נשיא ואב בית דין". ועוד אמרו (סנהדרין יט, ב): "נשיא שמחל על כבודו - כבודו מחול; מלך שמחל על כבודו - אין כבודו מחול".

אמנם לעניין הציווי "ונשיא בעמך לא תאור", אומר הרמב"ם שם שהאיסור אינו במלך דווקא, אלא גם בנשיא¹². כלומר, אף נשיא הסנהדרין כלול כאן בתואר 'נשיא'. וזה לשונו: "ודע שהלאו הזה כולל גם את הנשיא עם המלך, לפי שענין הלאו הזה להזהיר מלקלל כל מי שיש בידו שלטון, והוא במעלה הגבוהה ביותר, בין שהיתה מעלה שלטונית או מעלה תורתית, והיא הישיבה"¹³.

על התואר 'נשיא' בתקופה הבתר-תלמודית, נשאל בנו של הרמב"ם, ר' אברהם (שו"ת מהדורת א"ח פריימן סי' ד) מאת ר' יוסף ב"ר גרשום, דיין באלכסנדריה, שהציע את דברי הריבנות שהיו לו עם הנשיא הודיה בן יישי הנשיא, משושלת נשיאי דמשק. נשיא זה, אומר השואל, טוען כי דינו כנשיא לעניין נידוי, לפי ההלכה (מו"ק טז, א): "המנודה לנשיא - מנודה לכל ישראל". השואל אינו מסכים לדעה זו, והוא סבור שהנשיא הנזכר בתלמוד אינו אלא 'מלך' או 'ראש ישיבה' בארץ-ישראל, ובתנאי שמינויו אינו מחמת ממונו, אלא משום חכמתו, שאין בדרו גדול ממנו בתורה¹⁴. ועתה, אומר השואל: "בעוונותינו, בזה הגלות, לא יתכן לנו מלך, גם ראש

12 וראה בלידשטיין (לעיל, הערה 11), עמ' 231 ואילך, על הבעייתיות שבהבנת דברי הרמב"ם.

13 והשווה רמב"ם ה' סנהדרין כו, א: "וכן אם קלל הנשיא, אחד ראש סנהדרי גדולה או המלך, עובר בלא תעשה, שנאמר: 'ונשיא בעמך לא תאור'". וראה כסף משנה על הרמב"ם שם, שדווקא לעניין קרבנו של הנשיא, שנאמר בו: "ה' אלוקיו", אנו אומרים שמדובר רק במי "שאיין על גביו אלא ה' אלוקיו", הלוא הוא המלך. אבל במה שלא נאמר בו "ה' אלוקיו", כמו לעניין "ונשיא בעמך לא תאור", גם ראש הסנהדרין הוא בכלל. וראה שו"ת ציץ אליעזר ח"י"ב סי' סד, ד"ה והנה גבי נשיא, האומר שמאחר שאפשר להעביר את הנשיא מנשיאותו (כשם שהעבירו את רבן גמליאל מנשיאותו, כמסופר בברכות כז, ב - ראה להלן, ליד ציון הערה 24 - וכשם שהוא מועבר מנשיאותו כשלקה), לכן אין הנשיא נקרא "שאיין עליו אלא ה' אלוקיו". מה שאין כן במלך, שאי אפשר להעבירו ממלכותו (כפי שהסביר ר"י אברבנאל בפרשת שופטים), לכן המלך בלבד נקרא "שאיין עליו אלא ה' אלוקיו".

14 והוא מביא ראיה לדבר מן המעשה המסופר בהוריות יג, ב, שביקשו להוריד את רבן גמליאל מנשיאותו על שלא למד מסכת עוקצין.

ישיבה שלארץ-ישראל לא יתכן בזה הזמן, כפי ענייני התלמוד, דאין לנו סמוך מפי סמוך¹⁵.

בסיכום דבריו, חוזר השואל על שאלתו: "שאלה ראשונה: אם כל הנשיאים הנקראים בשם זה בזמן [הזה], דינם כמו נשיא הכתוב בתורה או הנזכר בתלמוד, אם לא? כי לפי עניות דעתי, אין הפרש ביניהם לשאר העם, כי אם הממונה להיות ראש גולה, דנקטינן רשותא מיניה, כפי מסקנת התלמוד. ושני ראשי גליות לא מוקמינן, כדאמרין [סנהדרין ח, א] דבר אחד לדור, ואין שני דברין לדור". כאן אין השואל מזכיר את שאמר קודם לכן, שאפשר ש'ראש ישיבה' ייחשב כנשיא, אולי משום שאמר בשאלתו, שאין לנו כיום 'סמוך מפי סמוך'.

בתשובתו מאשש ר' אברהם בן הרמב"ם את מה שכתב השואל¹⁶, ואומר: "ודאי אין קרוי נשיא במשנה ובתלמוד ובשאר דברי רבותינו ז"ל אלא ראש ישיבה הסמוך [בארץ-ישראל], שהוא ראש הסנהדרין או מלך". גם ראשי גליות שבבבל, מאחר שבמקום מלכים הם עומדים, אף הם דינם כדין 'נשיא'. אבל למנהיגים אחרים אין דין של 'נשיא'; אלא שאם הם מצאצאי דוד המלך, מקובל לכנותם בכינוי 'נשיא', משום שהמלך נקרא 'נשיא', ומאחר שהם מזרעו, קוראים להם 'נשיא', כפי שמקובל בלשון הישמעאלים, שקוראים למי שהוא בן שר או ממשפחת שרה, אף על פי שלא נתמנה מימיו שום מינוי, בשם 'ראיס', על שם תפקידו של אביו¹⁷.

עולה מדבריהם של הרמב"ם ובנו ר' אברהם שה'נשיא' המקראי הוא בדרך כלל כינוי למלך, אף על פי שהכתוב "ונשיא בעמך לא תאר" אמור גם בנשיא הסנהדרין; ואילו ה'נשיא' התלמודי הוא בדרך כלל נשיא הסנהדרין, אף על פי שלעיתים נקרא בשם זה גם מי שהוא למעשה מלך.

2. העמדה לדין של המלך ושל הנשיא

לפני שנמשיך בדיון על מעמדו של נשיא שחטא, לאחר שקיבל את עונשו, עלינו לתת את הדעת לשאלה: איך ייתכן שהנשיא נענש? האם אינו חסין מפני העמדה לדין?

אשר למלך, לכאורה, יש לו חסינות מפני העמדה לדין, שהרי המשנה (סנהדרין פ"ב מ"ב) אומרת: "המלך - לא דן, ולא דנין אותו". ברם, דברים אלו נתפרשו כאמורים דווקא במלכי ישראל שאינם מציינים לדין, אבל מלך ממלכי בית דוד, דן ואף דנים אותו. וזה לשון התלמוד (סנהדרין יט, א):

15 והוא אומר עוד: "ואפילו היה לנו נשיא כחוק הדת, יש כח לחכמי דורו להעבירו, אם חס ושלום לא ילך בדרך נכונה, כדאיתא בירושלמי [סנהדרין פ"ב ה"א]: נשיא שסרח - מורדין אותו מגדולתו, שנאמר: 'אל בני, כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם ה' (שמו"א ב, כד). וכתב 'מעבירים', בלא יו"ד (ראה להלן, ליד ציון הערה 31). מיכן שכל ישראל עם ה', חייבין להעבירם, ואפילו בלא חטא בעולם, כיון שמצערין חכמי דורם, כדאיתא בבכורות [לו, א] וברכות [כז, ב], שהעבירו רבן גמליאל על דצעריה לר' יהושע'. וראה להלן, ליד ציון הערה 24.

16 בתשובה לשאלה הראשונה.

17 ועוד הוא מוכיח מן המקרא שהמלך נקרא 'נשיא' (ויקרא ד, כב), ומן הגמרא, הוריות ט, א, המפרשת שה'נשיא' האמור במקרא הוא 'שאין על גביו כי אם ה' אלוהיו'.

אמר רב יוסף: לא שנו אלא מלכי ישראל, אבל מלכי בית דוד - דן, ודנין אותן, דכתיב: "בית דוד, כה אמר ה', דינו לבקר משפט" (ירמיהו כא, יב). ואי לא דיינינן ליה - אינהו היכי דייני? והכתיב: "התקוששו וקוששו" (צפניה ב, א). ואמר ריש לקיש: קשט עצמך, ואחר כך קשט אחרים.¹⁸ אלא מלכי ישראל מאי טעמא לא? משום מעשה שהיה.

וכאן מספר התלמוד את המעשה בשמעון בן שטח וינאי המלך, שבעקבותיו נקבע הכלל "מלך - לא דן, ולא דנין אותו"¹⁹. כלומר, דין המשנה הוא דווקא היוצא מן הכלל, ואינו אמור אלא במלכי ישראל, ואילו הכלל המקיף הפוך ממנו: "מלך - דן, ודנין אותו"²⁰.

אבל יש להעיר שלתלמוד הירושלמי דרך משלו, שונה מדרכו של התלמוד הבבלי, בדבר כפיפותו של המלך לבית הדין. גם התלמוד הירושלמי מצביע על הסתירה שבין דין המשנה, ולפיו אין המלך נידון, לבין דין המקרא, ולפיו המלך נידון; אבל התלמוד הירושלמי אינו מבחין בין מלכי ישראל לבין מלכי בית דוד, ולשיטתו כל המלכים אינם דנים ואין דנים אותם, והוא מיישב את הסתירה בכך שמשפטו של המלך הוא **לפני ה'**, כעולה מדברי המלך דוד: "**מלפניך** משפטי יצא" (תהילים יז, ב). וזה לשון התלמוד הירושלמי (סנהדרין פ"ב ה"ג):

"ולא דנין אותו" - על שם: "**מלפניך** משפטי יצא". ר' יצחק בשם ר': המלך וציבור נידונין לפניו בכל יום, שנאמר: "לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו" (מלכ"א ח, נט)²¹.

- 18 וראה רשב"ם, בבא בתרא ס, ב, ד"ה התקוששו: "הסר קש מבין עיניך תחלה, כמו: ילקושש קש" (שמות ה, יב). כלומר, קשט עצמך". מהרש"א (חידושי אגדות, בבא מציעא קז, ב, ד"ה התקוששו) הציע פירוש נוסף: "מלשון הפוש ופשוש על מעשיו, וכמוהו: 'למוכיח בשער יקשוין' (ישעיהו כט, כא). רוצה לומר, 'התקוששו' - תפשוש על מעשיכם, ואחר כך תהא (תפשוש) [מפשוש] במעשה אחרים. כלומר, קשט עצמך". והשווה ירושלמי תענית פ"ב ה"א: "דרש ר' יאשיה: 'התקוששו וקוששו' - נתקושש גרמן עד דלא נקושש חורנין". והשווה המקבילה בבראשית רבה כג, ה: "אסיא - אסי חגרתך" (וראה פירוש עץ יוסף על אתר).
- 19 וראה בית הבחירה, סנהדרין יט, א: "ואף על פי כן, כל שבאיסורין - דנין אותו אף במלכי ישראל, שהרי ינאי המלך עצמו, אחר מעשה זה פסלוהו לכהונה, כמו שהתבאר בשלישי של קדושין".
- 20 וכן פסק הרמב"ם הל' מלכים ג, ז. וראה: נ' רקובר, שלטון החוק בישראל, ירושלים תשמ"ט, עמ' 584; ר' י' אריאל, 'האם יש חסינות משפטית לנבחר ציבור ולתלמידי חכמים?', מלילות ב (תשס"א), עמ' 57-66. וראה מקבילה למעשה המובא במסכת סנהדרין, במדרש תנחומא, שופטים, פסקה ז. ושם המעשה הוא במלך ממלכת בית חשמונאי שנתבע לדין, ושם שואל המלך: "וכי דנין את המלך?!", ושם לא נאמר שבעקבות המעשה הזה אמרו: "המלך לא דן ולא דנין אותו". וראה פירוש יענף יוסף על מדרש תנחומא, שם, וכן את ההצעות שהציע ר"ע קולא, 'האסור לדון את המלך - או נקודת מפגש בין תורה שבכתב לתורה שבעל-פה', ביכורים ג (תשמ"ו), עמ' 61.
- 21 וראה דברים רבה, שופטים, ה, ח: "כי תבא אל הארץ וגוי [ואמרת אשימה עלי מלך]. הלכה. שנו חכמים: 'מלך לא דן ולא דנין כו'. לימדונו רבותינו, למה אין דנין אותו? אמר ר' ירמיה: שכתוב בדוד המלך: 'מלפניך משפטי יצא'. הני: אין בריה דן את המלך, אלא הקב"ה". כלומר, אף שהמלך כפוף לדין, דינו אינו בפני בית דין של בשר ודם, אלא בפני הקב"ה עצמו. וראה פירוש רבנו יהונתן מלוניל, סנהדרין יח, א, שפירש את הדין שהמלך לא דן, לא כתוצאה מן המעשה בשמעון בן שטח, אלא משום שהוא גנאי למלך: "המלך לא דן וכו', אין דנין משום **דגנאי הוא לו** שיבא לפני ב"ד פחות ממנו, וכתיב: 'שום תשים עליך מלך' (דברים יז, טו) - שתהא אימתו עליך. וכיון שאין דנין אותו, אינו ראוי לדון אחרים, דכתיב: 'התקוששו וקוששו'. כלומר, קשט עצמך, ואח"כ קשט אחרים". וראה הערת המהדיר, במהדורת ירושלים תשכ"ט (סנהדרי גדולה, כרך ב), עמ' כד, הערה 41.

ומה דינו של מי שאינו **מלך**, אלא שהוא בעל תפקיד רם, כגון **נשיא הסנהדרין**?²² כאן אנו מוצאים הבחנה מעניינת. אף התלמוד הירושלמי, הנוקט שדינו של המלך הוא **לפני ה'**, קובע שהנשיא עומד לדין, ואפשר להענישו, ואף להדיחו מתפקידו, כפי שנראה בהמשך דברינו.

התלמוד מספר על הדחת נשיא הסנהדרין מתפקידו, לאו דווקא מחמת שעבר עברה, אלא מסיבות אחרות²³. כך היה המעשה ברבן גמליאל דיבנה, נשיא הסנהדרין של יבנה בעשרות השנים שלאחר החורבן, שסולק מנשיאותו לאחר שציער את ר' יהושע. וזה לשון התלמוד (ברכות כז, ב - כח, א)²⁴:

תנו רבנן: מעשה בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושע. אמר ליה: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר ליה: רשות. בא לפני רבן גמליאל, אמר ליה: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר ליה: חובה. אמר ליה: והלא ר' יהושע אמר לי רשות! אמר ליה: המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש. כשכנסו בעלי תריסין, עמד השואל ושאל: תפלת ערבית רשות או חובה? אמר ליה רבן גמליאל: חובה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שחולק בדבר זה? אמר ליה ר' יהושע: לאו. אמר ליה: משמך אמרו לי, רשות! אמר ליה: יהושע, עמוד על רגליך ויעידו בך. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: אלמלא אני חי והוא מת, יכול החי להכחיש את המת. ועכשיו שאני חי והוא חי, היאך יכול להכחיש את החי? היה רבן גמליאל יושב ודורש ור' יהושע עומד על רגליו, עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן: עמוד! ועמד. אמרי: עד כמה נצעריה וניזיל!

וראה תוספות, סנהדרין יח, ב ד"ה והא אין, בשם מהר"ן, המבחין בין מלך שדן לבין מלך שדן בהרכב עם אחרים. ובשיירי הקרבן, סנהדרין פ"ב ה"א, כתב: "וי"ל קסבר הירושלמי, מתינתין דאורייתא, שאין דנין אותו, שזילתא היא למלך. לפיכך לא דן, דכתיב: 'התקוששו וכו'. אך סובר הירושלמי, עם אחרים מצי דן מן התורה, דאין הדין נגמר על פיו לבד, אלא מפני החשד גזרו שלא להושיבו בסנהדרין. ומכאן סייעתא למ"ש תוספות בשם מהר"ן". ובחידושי הרח"ה למסכת הוריות ח"א אות ר"ג, מבקש ר"ח הירשנון לומר שסוגיית הבבלי במסכת שבועות לא, א, סוברת כשיטת הירושלמי, ולפיה אין דנים את המלך מדין **תורה** (ולא מתקנת **חכמים**, כסוגיית הבבלי במסכת סנהדרין). וראה חליפת מכתבים בנושא זה בין ר"ח הירשנון לבין ר"י קונביץ שהודפסה בחידושי הרח"ה ח"ג סי' ה.

22 ראה תוספות הרא"ש, סנהדרין יט, ב: "אבל הא קשיא, דהלא ממעשה דינאי ואילך לא היו מלכי בית דוד? וצ"ל: 'אבל מלכי בית דוד', כגון אם היה בבית שני מלך מזרע דוד - דנין אותו. אי נמי, נשיאים וראשי גלויות שהם מזרע דוד". האם משמעות דבריו היא שידונו את הנשיאים שהם מזרע דוד כשם שדנים את מלכי בית דוד, ואילו נשיאים שאינם מזרע דוד לא ידונו אותם; מכוח התקנה על מלכי ישראל, שלא ידונו אותם?

23 העובדה שהעבירוהו מנשיאותו, לא מחמת שעבר עברה שחייבים עליה מלקות אלא מסיבה אחרת, מסבירה את החזרתו לנשיאותו לאחר הדחתו, בעוד שנשיא שהודח בגלל עברה, אין מחזירים אותו לשררתו. ראה הרב י' גרשוני, אפיקי יהודה, ירושלים תשס"ה, סי' ט, עמ' 95. ובתשב"ץ ח"א סי' קנט, הביא ראייה מהורדת רבן גמליאל מנשיאותו ש"אפילו נשיא עצמו, שהוא סומך אחרים ויכול לכוף לכל ישראל לעמוד על גזירתו, יכולין רבים לסלקו מנשיאותו...". ובשו"ת שארית ישראל (מינצברג), חו"מ סי' ה ד"ה והנה להעביר, תמה על דבריו, שהרי הורידו את רבן גמליאל משום שציער את ר' יהושע שלוש פעמים, אבל לולי כן, ודאי שאין להוריד אדם מגדולתו בלי שום טענה (וראה גם שם, ד"ה וכבר כתבת).

24 והשווה ירושלמי ברכות פ"ד ה"א (ז ע"ג-ע"ד). וראה דיון בהשוואת הנוסחאות של המעשה, במאמרו של ח' שפירא, 'הדחת רבן גמליאל - בין הסטוריה לאגדה', ציון 30 (תשנ"ט), עמ' 5-38; וכן דיון ספרותי במעשה זה, במאמרו של הרב צ' שמשוני, 'עיון בשני סיפורים בתלמוד הבבלי', צוהר ה (חורף תשס"א), עמ' 111-124.

בראש השנה אשתקד צעריה, בבכורות במעשה דר' צדוק צעריה, הכא נמי צעריה! תא ונעבריה.

3. סוגיית התלמוד הירושלמי

נחזור לשאלה: מה דינו של נשיא הסנהדרין שחטא? האם מחזירים אותו לתפקידו לאחר שקיבל את עונשו או לא? שאלת מעמדו של הנשיא שחטא, כמו שאלת מעמדו של הכהן הגדול, שעסקנו בה קודם, לא נתפרשה בתלמוד הבבלי, אלא בתלמוד הירושלמי.

הלכה זו קשורה בשמו של ריש לקיש. כפי שראינו בתלמוד הבבלי, ריש לקיש לומד מן הפסוק "התקושו וקושו" את הכלל: "קשוט עצמך, ואחר כך קשוט אחרים", ומסיק מכאן התלמוד הבבלי שדנים את המלך, שהרי אילו לא היו דנים אותו, לא היה יכול לדון אחרים. והנה, בתלמוד הירושלמי, ריש לקיש הוא האומר²⁵: "נשיא שחטא מלקין אותו בבית דין של שלושה". ולאחר שהובאו דברי ריש לקיש, נשאלה שאלה: "מה מחזרין ליה?" והשיב רב חגי: "משה! [=בשבועה]²⁶ אין מחזרין ליה, די קטל לון" [=אין מחזירים אותו, משום שיהרוג אותם]²⁷.

לכאורה, ריש לקיש אמר רק שדנים את הנשיא, ואינו אומר דבר בעניין החזרתו לתפקיד, בעוד שלא-החזרתו לתפקיד, ניתן הטעם "די קטל לון". אבל בהמשך דברי הירושלמי מובא דו-שיח בין ר' יהודה הנשיא לבין ריש לקיש, ובו מובא פסוק כמקור לכך שיש להדיח את בעל השררה משררתו בשל מעשיו, שאינם נאותים:

התלמוד הירושלמי מספר על ר' יהודה הנשיא, ששמע את דברי ריש לקיש בעניין נשיא שחטא, וכעס עליו, וביקש לתפסו. ערק ריש לקיש למקום מסתור. לבסוף, לאחר מחאתו של ר' יוחנן²⁸, הלך ר' יהודה הנשיא לקראת ריש לקיש ושחררו. וכשנשאל ריש לקיש על ידי ר' יהודה הנשיא, מדוע אמר את מה שאמר על נשיא שחטא, השיב שיראתו מפני הנשיא לא תמנע אותו מלומר דברי תורה²⁹, שהרי כך דרש ר' שמואל בר

25 ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"א. סוגיה מקבילה היא ירושלמי הוריות פ"ג ה"א. וראה ל' גינצבורג, שרידי הירושלמי, ניו-יורק תרס"ט, עמ' 257. וראה מאמרו של ש' פרידמן (ראה להלן, הערה 28).

26 וראה פני משה לירושלמי סנהדרין שם, שכן יש לגרוס 'משה' (ולא 'מוטב', כבירושלמי הוריות, שם), שכך דרכו של ר' חגי להתבטא. וראה בהערה הבאה. ובחידושי הרח"ה (הירשנזון), על הוריות ח"ב אותיות קכג, קסה, מבקש לגרוס גם בירושלמי סנהדרין: "מוטב דינון מחזירין ליה די קטלון ליה", מאחר שהנשיא אינו חשוד שיהרוג את מי שהחליפו, ובוודאי הטעם לאי-החזרתו של הנשיא אינו מחשש נקמה, אלא משום הביזיון.

27 לביטוי דומה מפי ר' חגי, ראה ירושלמי יומא פ"א ה"א (ה ע"א בדפוס וילנא), ושם שואל התלמוד על הלכת המשנה שמתקינים לכהן גדול כהן אחר תחתיו: האם מייחדים אותו עמו? והשיב ר' חגי שאין מייחדים אותו, משום "דו קטל ליה" - שמא יהרגו [הכהן הגדול] המכהן, מחמת איבה. וראה להלן גרסת התלמוד הירושלמי, מסכת הוריות, שם.

28 וראה: S. Friedman, "The Further Adventures of Rav Kahana - Between Babylonia and Palestine", in: The Talmud Yerushalmi and Graeco-Roman Culture (ed P. Schäfer), III, p. 266.

29 וראה שיירי הקרבן (על הירושלמי, סנהדרין, שם), על כעסו של ר' יהודה הנשיא: "כתב הי"מ [=היפה מראה], על שאמר שהנשיא ילקה ושמעבירין אותו ושהוא חשוד על שפיכות דמים. ע"כ. ותימא, הא ריש לקיש לא אמר שמעבירין אותו ושהוא חשוד. ואפשר שסובר ריש לקיש הוא דבעי 'מה מחזרין ליה'. וכן משמע בסמוך. ועי' ב"מ בשאר הסוגיה, ואין הגהותיו מחוורים". וראה: א' הימן, תולדות תנאים ואמוראים, ערך ר' יהודה

רב יצחק³⁰ על הפסוק "אל בני, כי לא טובה השמעה [אשר אנכי שמע מעבירים עם ה']" (שמי"א ב, כד), שמעבירין אותו מכהונתו³¹. נמצא שריש לקיש אומר שנשיא שחטא, מעבירים אותו מנשיאותו, כלומר אינו חוזר לנשיאותו לאחר שקיבל את עונשו.

ג. הנימוקים לאי החזרת הנשיא ומשמעותם

בעוד שדינו של הנשיא הוא חד-משמעי, שאין מחזירים אותו, הנימוק שבתלמוד הירושלמי אינו חד-משמעי כלל וכלל. אך לפני שנדון בנימוק נציין, שגם הרמב"ם, כשקבע מה דין כהן גדול ונשיא הסנהדרין שחטאו ולקו, אינו מנמק את הדין.

הרמב"ם, בהלכות סנהדרין, קובע תחילה את דינו של כל אדם לאחר שלקה, ואחר כך את דין כהן גדול ודין 'ראש הישיבה', נשיא הסנהדרין³². וזה לשונו³³:

כל מי שחטא ולקה - חוזר לכשרותו, שנאמר: "ונקלה אחיך לעיניך" (דברים כה, ג). כיון שלקה - הרי הוא אחיך. אף כל מחויבי כרת שלקו, נפטרו מידי כריתתם.

כהן גדול שחטא, לוקה בשלושה [דיינים], כשאר כל העם, וחוזר לגדולתו³⁴.

נשיאה (השני) בן ר' גמליאל בן ר"י נשיאה הראשון. למערכת היחסים שבין ריש לקיש לר' יהודה נשיאה, ראה: עלי תמר, ירושלמי ברכות פ"ג ה"א; שם, סנהדרין פ"ב ה"א; שם, הוריות פ"ג ה"א.

30 בעוד שבירושלמי סנהדרין, מובאים הדברים כהמשך לדברי ריש לקיש, בשם ר' שמואל בר רב יצחק [דמר (= דאמר) ר' שמואל בר רב יצחק], הרי בירושלמי הוריות, מובאים הדברים באופן עצמאי: "אמר רב שמואל בר רב יצחק".

31 הנוסח: 'מעבירים עם ה', מעבירין אותו - על פי גרסת הירושלמי בהוריות. וראה: שבת נה, ב; רש"י שם ד"ה והא כתיב; תוספות שם ד"ה מעבירים. בשו"ת חתם סופר חו"מ סי' כב, ד"ה וברמב"ם, מסביר כיצד פירש הירושלמי את הפסוק.

32 ראה רמב"ם ה' סנהדרין א, ג: "הגדול בחכמה שבכולם, מושיבין אותו ראש עליהם, והוא ראש הישיבה, והוא שקורין אותו החכמים 'נשיא' בכל מקום, והוא העומד תחת משה רבינו". וכן ראה בית הבחירה, לר' מנחם המאירי, סנהדרין לו, ב: "ובסנהדרי גדולה, אותו שמושיבין אותו בראש נקרא 'ראש ישיבה' או 'נשיא', והגדול שבשבעים בא אחריו, ונקרא 'אב בין דין'". אבל ראה סדר הקבלה, למאירי (עמ' 53 ועמ' 54 במהדורת הבלין), ש"אב בית הדין הוא 'ראש הישיבה'. וראה ב'הערות ותיקונים' לבית הבחירה, אבות, מהדורת פראג (בעמוד הראשון של ההערות), ו'הערות וביאורים' לסדר הקבלה, מהדורת הבלין, עמ' 61, הערה רטז. וראה להלן, ליד ציוני הערות 29, 67. וכן ראה קונטרס הסמיכה, לרלב"ח (ד"ה עוד כתב וד"ה וז"ל אס): "גם בפרק יז כתב [הרמב"ם]: 'אבל ראש הישיבה שחטא מלקין אותו וכו', וכונתו על הנשיא, כי לכן אינו חוזר לשררתו שמא ינקם אחר כך מהסנהדרין שהלקו אותו". וראה י' בלידשטיין, עקרונות מדיניים במשנת הרמב"ם, מהדורה ב, רמת-גן תשס"א, עמ' 55-60.

33 רמב"ם, ה' סנהדרין יז, ז-ט. השווה רמב"ם ה' כלי המקדש ד, כא-כב: "ואין מורידין לעולם משררה שבקרב ישראל, אלא אם סרח. וכהן גדול שעבר עברה שחייב עליה מלקות, מלקין אותו בבית דין של שלושה כשאר מחויבי מלקות, וחוזר לגדולתו". וראה להלן, ליד ציוני הערה 42.

34 ראה לעיל, הערה 1, שלשון הירושלמי היא 'אין מעבירין, ולא 'אין מחזירים', אבל מתוך שכתב הרמב"ם יחזור לגדולתו, משמע שקודם שלקה יורד מגדולתו. ראה משאת משה (חברוני), סנהדרין, סי' טו-טז. וראה שו"ת דברי יציב, לר' יקותיאל יהודה הלברשטאם, אבי"ד צאנז, ח"ו (חו"מ) סי' צד, המבקש להבחין בין כהן גדול המתמנה בבית דין של שבעים ואחד, שמעשיהם מועילים, שקדושתו היא קדושה עולמית, לבין כהן גדול שנתמנה על ידי מלך ואחיו הכהנים, שמתמנה בפה ומסתלק בפה. וכן יש להבחין בין כהן גדול שנמשח בשמן המשחה לבין כהן גדול שלא נמשח בשמן המשחה, אלא נתמנה בפה בלבד, שאז כשם שנתמנה בפה, כך מסתלק בפה. וראה למעלה, הערה 6, בדברי ר"י גרשוני. וראה ד' הקשר, 'בדין מינוי כהן גדול והכהן שמעמידן תחתיו, מוריה, שנה כא, גיליון ז-ט (שבט תשנ"ח), עמ' פד, המבקש לדייק בדברי

אבל ראש הישיבה³⁵ שחטא, מלקין אותו, ואינו חוזר לשררותו, גם אינו חוזר להיות כאחד משאר הסנהדרין, שמעלין בקודש ולא מורידין³⁶. שתיקת הרמב"ם מלתת טעם לאי-החזרתו של הנשיא הביאה את נושאי כליו להציע נימוקים להלכתו, מי בעקבות דברי התלמוד הירושלמי ומי שלא בעקבותיו.

1. הנשיא עלול להתנקם בדיינים

מה משמעות הטעם "די קטל לון", שנותן התלמוד הירושלמי לאי-החזרת הנשיא? הרדב"ז, רבי דוד בן זמרה, בפירושו על הרמב"ם (ה' סנהדרין יז, ט), מביא את דברי התלמוד הירושלמי, "די קטל לון", ואומר: "כלומר, אם יחזירו אותו לנשיאותו, קטיל להו לבית דין". היינו, הוא עלול להתנקם³⁷ בדיינים שדנו אותו. לפי נימוק זה, הדין שנשיא שחטא אינו חוזר לתפקידו מוגבל רק למי שעלולים להתנקם במי שדנו אותם, כגון הנשיא ושכמותו. לעומת זאת, אם ממלא התפקיד שחטא אינו עלול להתנקם במי שדנו אותו, אין מניעה שיחזור לתפקידו³⁸.

2. עלולים לזלזל בכבודו של הנשיא, ולא יאריך ימים

לפני שנפנה לדברים שכתב ר' יוסף קארו בהסברת טעמו של הרמב"ם, נביא סוגיה אחרת מן התלמוד הירושלמי, שהיא מקבילתה של הסוגיה שבמסכת סנהדרין. בסוגיה המקבילה בתלמוד הירושלמי, במסכת הוריות (פ"ג ה"א), הלשון אינו "משה, אין מחזירין ליה, **די קטל לון**", אלא: "מוטב דינון³⁹ מחזירין ליה, **דו קטלון ליה**" [= זה (כאילו) הרגו אותו].

ועתה, לדבריו של ר"י קארו. בהסברת הלכתו של הרמב"ם בעניין 'ראש הישיבה', נסמך ר"י קארו על סוגיית הירושלמי במסכת הוריות, שכאמור הנוסח בה הוא:

הרמב"ם שיש שני דיינים בכהן גדול, דין שררה ודין קדושה, ומורידים אותו **מגדולתו** עד קבלת העונש, אבל **קדושתו** נשארת גם בשעת קבלת העונש.

35 ראה לעיל, הערה 32.

36 וראה שיירי הקרבן, על ירושלמי סנהדרין, שם, המתקשה בדברי הרמב"ם, שאינו חוזר להיות כאחד משאר הסנהדרין, שאף שהם דברי טעם, מכל מקום אין זה דרכו של הרמב"ם לכתוב דברים שאינם נזכרים בתלמוד (ראה נ' רקובר, מסירות נפש, הקרבת היחיד להצלת הרבים, ירושלים תש"ס, עמ' 104). והוא מבקש לבסס את דברי הרמב"ם על דברי התלמוד במסכת מועד קטן יז, א, שאב בית דין שסרח, אומרים לו: "הִקְבֵד ושב בביתך", היינו שאינו ראוי להיות כאחד מן הדיינים. וראה עוד בשאלת מקורו של דין זה, שמעלין בקודש ואין מורידין, לענין הנשיא, ובהיקפו של הדין ובתחולתו, במאמרו של ר"ב רבינוביץ תאומים, 'זקני דיינים', התורה והמדינה ט-י (תשי"ח-תשי"ט), עמ' סט ואילך. וראה ר"י גרשוני, 'נשיא שחטא וראש ישיבה שחטא', אפיקי יהודה, ספר זיכרון להרב יהודה גרשוני, ירושלים תשס"ב, ס"ט, עמ' 96-97.

37 וכך פירשו גם הרלב"ח (ראה לעיל, סוף הערה 32); ובקרבן העדה, על ירושלמי, סנהדרין, שם.

38 וראה להלן, ליד ציון הערה 42. ואף בנשיא עצמו, סבור בעל עלי תמר, על הירושלמי סנהדרין, שם (עמ' קב): "מכל מקום, בנשיא שהוא צדיק, ויודעים בו שלא יעשה נקמה בהם, נראה שמחזירין אותו, וכמו בההיא עובדא דרבן גמליאל בברכות כח [ראה לעיל, ליד ציון הערה 24], שהורידו אותו, וחזירו אותו. ואף ששם לא לקה רבן גמליאל, חס ושלום, מכל מקום יש ללמוד משם".

39 דינון [=דאינון; שהם] מחזירין ליה [מחזירין אותו].

מוטב⁴⁰, וכן על הנוסח 'דו קטלון ליה' שבסוגיה זו (להבדיל מן 'די קטל לון' שבסוגיית סנהדרין). וכך הוא כותב בכסף משנה (הלי סנהדרין יז, ח):
 ירושלמי, ריש פרק בתרא דהוריות... "ריש לקיש אמר: נשיא שחטא, מלקין אותו בב"ד של ג'. מה מחזרין ליה? אמר רבי חגי: **מוטב** דינון מחזרין ליה **דו קטלון ליה**".

ולאחר מכן הוא מסביר טעם זה:

ונראה דמשמע ליה ז"ל, דהכי קאמר: מוטב שאותן המחזירים אותו יהרגוהו, שלא יאריך ימים, כיון שהיה מעולה [=בתפקיד נעלה], וחטא במזיד בענין שנתחייב מלקות.

ולפני שנבאר את טעמו, נביא את המשך דבריו, שבהם הוא נותן הסבר נוסף למילים 'דו קטלון ליה':

אי נמי, מה שאמר שהוא כאילו הורגים אותו, הוא מפני שבני אדם יזלזלו אותו. הילכך לא יחזירוהו⁴¹.

מלשוננו של ר"י קארו, 'אי נמי', עולה לכאורה שאלו שני טעמים נפרדים. ואם כן, מה משמעות טעמים אלו? בעוד שהטעם השני נראה ברור, שטוב לו שלא יחזירוהו לתפקידו, משום שיזלזלו בו הבריות, ונמצא 'כאילו הורגים אותו', הרי הטעם הראשון, 'שלא יאריך ימים', אינו ברור דיו. אם לא יאריך ימים, משום שהיה בתפקיד נעלה וחטא במזיד, מדוע הדבר מהווה טעם שלא יחזירוהו, ו'מוטב שאותן המחזירים אותו יהרגוהו'? אפשר שבעוד שלטעם הראשון, עצם חזרתו לתפקיד לאחר שחטא במזיד 'תהרוג אותו', כלומר תגרום לו שלא יאריך ימים, הרי לטעם השני, אלו שמחזירים אותו הם כאילו 'הורגים אותו', משום שיזלזלו בו, ולכן נקט הירושלמי לשון 'די קטלון ליה', **שהם** כאילו הורגים אותו.

אין צריך לומר שלנימוק בדבר אי-החזרתו של הנשיא, יש השפעה על היקף תחולת דין זה. מאחר שלפי הנימוק שנתן ר"י קארו, אי-החזרתו של הנשיא אינה מחשש לנקמה (נימוקו של הרדב"ז), אין להחזיר למשרתו גם בעל משרה אחרת שחטא, גם אם אין חשש מפני נקמתו. ואכן, זוהי גם דעת החתם סופר (שו"ת או"ח סי' מא; וכן הוא בתשובתו חו"מ סי' כב) הסבור שבעוד שלפי הגרסה 'די קטל לון', תצטמצם ההלכה לנשיא, שבידו להמית ולהחיות, והוא עלול לנקום בשופטיו, הרי

40 אכן, נראה שהנוסח הנכון בירושלמי הוא 'משה', המשמש לשון קריאה ושבועה גם במקומות אחרים בתלמוד הירושלמי, והנוסח 'מוטב' השתבש מן המילה 'משה', מתוך נטיית מעתיקי כתבי יד לשנות את הנוסח ללשון יותר מובנת. וראה לעיל, הערה 26.

41 וראה שיירי הקרבן, על ירושלמי, סנהדרין, שם, שדברי הכסף משנה תמוהים. וראה עלי תמר, ירושלמי הוריות פי"ג ה"א, שספקו של הירושלמי, אם חוזר אם לאו, הוא משום שיזלזלו בכבודו, והרמב"ם סבור שספקו של הירושלמי לא נפשט, ולכן יש לפסוק בזה לחומרה מפני כבוד הנשיאות וכבוד ישראל.

מן הרמב"ם, שהחיל את ההלכה גם ב'ראש ישיבה'⁴², נראה שגרסתו כגרסת 'כסף משנה', 'דו קטלון ליה'⁴³, ותחול הלכה זו גם במי שאין בידו להתנקם⁴⁴.

מהרש"ם, ר' שלום מרדכי הכהן מברעזאן (שו"ת ח"יב סי' נו), מרחיב את משמעות חשש הנקמה, ואומר שאינו דווקא חשש מפני נקמה העשויה להביא למיתה, אלא שגם אם יש חשש לנקמה ממונית יש בזה סיבה לאי-החזרתו לתפקידו. מכל מקום, אין מניעה מלהחזיר את מי שאינו עלול להתנקם כלל.

וכאן יש לעיין בהמשך דברי ר"י קארו:

והכי משמע, מדאיצטריך למילף מקראי דכהן גדול מחזירין, ממילא משמע דנשיא, כיון דלית ביה קראי, אין מחזירין אותו.⁴⁵

כלומר, מתוך שהוצרכו למקור מן המקרא, ללמוד ממנו שמחזירים את הכהן הגדול אף על פי שחטא ולקה, כפי שהבאנו לעיל מן התלמוד הירושלמי, ממילא משמע שכיון שאין פסוק מן המקרא המלמד על החזרתו של הנשיא, אין מחזירים אותו.

לכאורה, ההבדל בין הנימוקים שנתן 'כסף משנה' בתחילת דבריו, כשהסביר את המילים 'דו קטלון ליה', לבין דברים אלה, שאין לימוד מן המקרא בדבר חזרתו של הנשיא, הוא בזה: לפי הנימוקים הראשונים, הנחת היסוד היא שמחזירים את הנשיא, ואי-החזרתו אינה מעיקר הדין, אלא מעין תקנה, כדי שלא יזלזלו בו; ואילו לפי הנימוק האחרון, אי-החזרתו של הנשיא אינה נובעת מתקנה, אלא היא הנחת יסוד מעיקר הדין, ולפיה בהיעדר הוראה מפורשת, כבמקרה הכהן הגדול, בעל משרה שסרח אינו חוזר לתפקידו⁴⁶. ברם, הקושי לפרש כן את דברי ר"י קארו הוא, שאין ר"י קארו מציג את דבריו כהצעה חדשה, אלא הוא כותב 'והכי משמע', באופן המתפרש כהמשך לדבריו הקודמים וחיזוק להם.

3. חילול השם

דרך אחרת להסביר את הטעם לאי-החזרת הנשיא לתפקידו מציע הרדב"ז, ר' דוד בן זמרא, בתשובתו, והיא דרך שונה מזו שהציע בפירושו לרמב"ם. בעוד שבפירושו לרמב"ם (הל' סנהדרין יז, ח), הוא מבסס את הלכת הרמב"ם על התלמוד

42 אבל ראה דברי הרמב"ם, הנזכרים לעיל, הערה 32: "ראש ישיבה' הוא שקורין אותו החכמים 'נשיא' בכל מקום". וראה דברי הרלב"ח על אתר. בשו"ת שארית ישראל (מינצברג) חו"מ סי' ה, כתב תחילה כדברי חתם סופר, ולאחר מכן כתב: "וכדי שלא יסתרו דברי הר"מ, מוכרחים אנו לומר דמה שכתב בחיבורו 'ראש ישיבה' כוונתו ל'נשיא'".

43 וכן כתב בשו"ת שארית ישראל, שם.

44 אבל גם לפי כסף משנה, שלילת החזרה לתפקידו הקודם אמורה רק בנשיא הסנהדרין, ולא באחד מחברי הסנהדרין, שהרי כשקובע הרמב"ם שהנשיא "אינו חוזר להיות כאחד משאר הסנהדרין", הוא מטעים זאת בכלל, "שמעלין בקודש ולא מורידין". ולולי טעם זה, משמע שאין מניעה להחזרתו כאחד מחברי הסנהדרין. מאידך גיסא, אין ראייה מדברי הרמב"ם שאפשר לכתחילה למנות כחבר הסנהדרין את מי שחטא ולקה.

45 וכן הוא בפירוש הרדב"ז לרמב"ם, שם, המבסס את דברי הרמב"ם על הירושלמי. לאחר שהוא מביא את דברי הירושלמי על הכהן הגדול ועל הנשיא, הוא מוסיף: "ודוקא כהן גדול מחזירין אותו לגדולתו, משום דכתיב כי נזר אלהיו וכו'. אבל נשיא, דלא כתיב ביה - אין מחזירין". וראה להלן, הערה 50. גם הרלב"ח, בקונטרס הסמיכה, מבסס את הלכת הרמב"ם על הירושלמי. וראה לעיל, הערה 38.

46 וראה שו"ת שארית ישראל חו"מ סי' ה, התמה על דברים אלה, שהרי מתוך שהתלמוד הירושלמי נצרך לטעם מדוע אין מחזירים את הנשיא, משמע שלולי זאת היינו למדים מכהן גדול לשאר מינויים.

הירושלמי⁴⁷, בלא להסתמך על הטעם שנראה להלן, הרי בתשובתו הוא אינו מזכיר את דברי הירושלמי, וממילא אינו נסמך עליהם בהסברת הלכתו של הרמב"ם, והוא מגיע להסברת הרמב"ם בדרך אחרת לגמרי.

הרדב"ז (שו"ת ח"ו סי' ב אלפים עח) מביא תשובה של הרמב"ם הסותרת לכאורה את מה שפסק בהלכות סנהדרין בעניין 'ראש הישיבה'. הרמב"ם נשאל בדבר "איש מפורסם במשרת החזנות, ויצא עליו רינון", האם לסלקו מתפקידו? וזה לשון השאלה אחר תרגומה לעברית⁴⁸:

אנו שואלים מחסד אדוננו, אור העולם, מורינו ורבינו משה בר' מימון ז"ל: מה אומר מורינו ואדוננו, ירום הודו, הרב הגדול, מופת הדור ופלאו, ממזרח שמש ועד מבואו, על איש מפורסם במשרת החזנות, והוא תלמיד (חכם) גם כן, ויצא עליו רינון שאין ראוי להזכירו, אבל לא קמה בו עדות בשני עדים כשרים, ולו אויבים. היסירוהו ממשרת החזנות, אם לאו? ומה הוא חייב בזה? **ואם תתקיים עליו העדות ויקבל מה שהוא חייב בדיון, היסירוהו ממשרתו, אחר שנענש, אם לאו?** ואם מעיד עליו עד אחד, מה יעשה? יורנו רבינו, ושכרו כפול מן השמים.

והשיב הרמב"ם שאין לסלקו על יסוד רינון בעלמא. זאת ועוד:

וגם אם תתקיים עליו העדות, אין ראוי להסירו, אם קבל עליו מה שהוא חייב בדיון. **שאינו מורידין אדם מקדושתו, מסנהדרי גדולה ועד חזן הכנסת, אלא אם כן עבר עברה בפרהסיא**⁴⁹.

47 לפי סוגיית סנהדרין.

48 שו"ת פאר הדור, סי' פה (=שו"ת הרמב"ם, מהדורת בלאו, סימן קיא).

49 והשווה פירוש המשנה לרמב"ם מנחות פ"ג מ"י, כשמספר הרמב"ם על חוניו, בנו של שמעון הצדיק, שוויתר לאחיו שמעי, שיכהן בכהונה הגדולה, "ואחר כך ניחם על מה שעשה, ויישר בעיניו להרוג את שמעי אחיו, כדי שיחזור הוא לשררתו, לפי שאינו יכול לחזור בו, כפי שכבר ידעת כי מיסודות תורתנו, שכל מי שנתמנה לשררה התורנית, אין מורידין אותו ממנה לעולם אלא בעבירה המחייבת הורדתו, מעלין בקודש ולא מורידין". בתשובתו מוסיף הרמב"ם ומסתמך על מה שנאמר במסכת מועד קטן, בדבר תלמיד חכם שסרח, שאין מנדין אותו בפרהסיא. מהרש"ם מבקש לומר (שו"ת ח"ב סי' נו), שלדעת הרמב"ם, לענין זה, 'עברה בפרהסיא' אינה דווקא בפני עשרה (ראה סנהדרין עד, ב, לענין דין 'ייהרג ואל יעבור': "אין פרהסיא פחותה מעשרה בני אדם"; וראה: רמב"ם הל' יסודי התורה ה, ב; שו"ע יו"ד קנו, א; חו"מ תכה, ד, בהגהה), אלא כל מי שעבר בפני עדים עברה שלוקים עליה, והתרו בו העדים, נחשב כעובר בפרהסיא, משום ש"אין לך פומבי גדול מזה" (בדומה למה שכתב ביכרתי ופלת' [יא, ב], לשיטת הרמב"ם, לענין מומר בפרהסיא. והשווה גם כלי חמדה, תצא, עמ' קפ-קפא). ולכך התכוון הרמב"ם בתשובתו, כשכתב שאם עבר בפרהסיא, אין מחזירים אותו - היינו כל עברה שעבר בפני עדים, והתרו בו (בהבדל מן החזן, שלא ברור "אם תתקיים עליו העדות"). אם כן, אין סתירה משם לדבריו בהלכות סנהדרין, שראש ישיבה שחטא אינו חוזר לגדולתו (ולא נקט שחטא בפרהסיא), שגם שם מדובר שחטא בפני עדים, שהוא כאילו בפרהסיא. אבל, מוסיף מהרש"ם, מאחר שלדין, פרהסיא אינה פחות מעשרה, ואף על פי כן אמר התלמוד הירושלמי שנשיא שלקה אינו חוזר לתפקידו, הרי מוכח מן הירושלמי שאינו חוזר לתפקידו, אף אם לא עבר בפרהסיא, שלא כפי שכתב הרמב"ם בתשובה.

בתשובה אחרת (שו"ת הרמב"ם, מהדורת בלאו, סי' תסב), אומר הרמב"ם: "כל מעלה ממעלת הדת, בין גדולה בין קטנה, מראש סנהדרי גדולה עד חזן הכנסת, מעלין בקודש ולא מורידין; וכל מי שהורגל בדבר דת ונתמנה - אסור לבטלו או לפחות ממעלתו, אלא אם כן סרח ועבר עבירה **הראויה להורידו**". ולא הגדיר מהי העברה

כאמור, הרדב"ז מעמיד את תשובת הרמב"ם כנגד הלכתו ב'משנה תורה' בעניין 'ראש הישיבה', ומראה שאין הדברים מתאימים: ב'משנה תורה' פסק שאין מחזירים את 'ראש הישיבה' למשרתו, ואילו בתשובתו פסק: "אין מורידין אדם מקדושתו, מסנהדרי גדולה ועד חזן הכנסת, אלא אם כן עבר עברה בפרהסיא". הרדב"ז מיישב את הסתירה באמרו שהרמב"ם בתשובתו מדבר בכל התפקידים **חוץ** מנשיא הסנהדרין, ושהטעם לאי-חזרת נשיא הסנהדרין לשרתו, "הוא מפני שכל חטאות הנשיא חשבינן להו כאילו עבר **בפרהסיא**, ואיכא **חילול השם** טובא". כלומר, ההלכה המיוחדת בנשיא הסנהדרין היא משום שהעברה שעבר נחשבת כאילו נעשתה בפרהסיא, ויש בה משום חילול השם⁵⁰.

וכוונתו ב'חילול השם' ליחלק המיוחד' שבאיסור חילול השם, כפי שהגדירו הרמב"ם בספר המצוות שלו (ל"ת סג). ואלו דבריו⁵¹:

והמצוה הס"ג היא שהזהירנו מחלול השם. והוא הפך קדוש השם שנצטוינו בו... והעוון הזה ייחלק לשלשה חלקים, שנים כוללים ואחד מיוחד... והחלק המיוחד הוא שיעשה האדם הידוע במעלה והטוב פעולה אחת תיראה בעיני ההמון שהיא עברה, ושאינן דמיון הפועל הוא ראוי לנכבד כמוהו לעשות. אף על פי שיהיה הפועל מותר, הנה חלל את השם, והוא אמרם: "היכי דמי חילול השם? כגון אנא דשקילנא בשרא מבי טבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר..." (יומא פו, א).

מובן שאם המעשה שעשה 'האדם הידוע במעלה' אינו מותר, אלא אסור, הוא בגדר 'חילול השם' ודאי, ולכן המשך פעולתו של אותו אדם בתפקידו הנעלה הוא בגדר 'חילול השם', ויש למנעו מכך.

ושאלה היא האם כשהרדב"ז מדבר על 'חילול השם', הוא מתכוון לומר שיש 'חילול השם' במעשה העברה שנעשתה? או שמא עלול להיגרם 'חילול השם' בחזרתו לתפקיד של מי שחטא? אפשר שנוכל להסתייע בפתרון שאלה זו מתשובה אחרת של הרמב"ם שנשאל (שו"ת הרמב"ם, מהדורת בלאו, סי' קעג):

יורנו בדבר בן אדם שהוא ממונה לרבים לשחיטה ולבדיקה, והוחזק לרבים שהוא גונב הבשר מחנויות הקצבים, ואנשים מוסרים עליו עדות בזה, נוסף למה שיש בו מן הזלזול בשחיטה ובבדיקה, והוא סומך בטרפות על מה שלא הסכימו שרי האומה ולא סמכו עליו קודם לו באותו המקום, והקצבים בכל עת תופסים אותו כשבידו הבשר גנוב במעמד יהודים וזולתם, ויוצא מזה ערעור וקלקול וחלול השם. האם מותר שישאר ממונה לרבים, אם לאו? יורנו אדוננו, ושכרו כפול.

הראויה (ועיין הערת ש' אברמסון לתשובה זו, בשו"ת הרמב"ם, כרך ג, עמ' 181, שתשובה זו הובאה בלשונו 'מתשובות הרמב"ם כ"י', בהשמטות לשו"ת חיים שאל, לחידי"א, ח"יב לדף יט, בדפוס ראשון).

50 מהרש"ם (לעיל, אחרי ציון הע' 44) מעדיף את הדרך שהלך בה חתם סופר (לעיל, ליד ציון הע' 42), שלא הבחין (כפי שהבחין הרדב"ז) בין נשיא הסנהדרין לחברי הסנהדרין, משום שלדעתו, גם חברי הסנהדרין, ולא רק נשיא הסנהדרין, מיישרים את העם לתורה, וגם בהתנהגותם עלול להיגרם חילול השם. אבל ראה לעיל הע' 44.

51 והשווה גם רמב"ם הלי' יסודי התורה ה, יא. גדר 'חילול השם' הוא נושא לביורור רחב. וראה חמדת ישראל, קונטרס נר מצווה, אות טז, מצוה סז; אנציקלופדיה תלמודית, כרך טו, ערך חלול השם.

כלומר, מדובר במי 'שהוא ממונה לרבים' לשחיטה, 'והוחזק לרבים שהוא גונב', היינו שהדבר ידוע לכול. זאת ועוד: הלה מזלזל בהלכות שחיטה, כשהוא סומך על הקלות הלכתיות שלא נהגו באותו המקום לסמוך עליהן. ועל כן 'יוצא מזה ערעור וקלקול וחלול השם'.

והשיב הרמב"ם בהחלטיות שיש לשלול את מינויו של השוחט, אף אם 'עשה תשובה גמורה':

כבר נתפרסם אצל הגוים שאנחנו לא נמנה לשחוט אלא לכשרים שבנו ולדיינינו ולשלוחי הצבור, והם מכבדים ומפארים זאת, ומקנאים בנו על זה. ואיש אשר כזה, אסור למי שמאמין בתורת משה רבינו וחס על כבוד קונו להתיר לו לשחוט לרבים, ולו עשה תשובה גמורה, מפני חלול השם. ומותר לו לשחוט לכל יחיד שירצה בתוך ביתו. וכתב משה.

הרמב"ם אומר אפוא שיש 'חילול השם' אם מי ש'הוחזק לרבים שהוא גונב' יכול למלא תפקיד של שוחט לרבים. כלומר, השיקול של 'חילול השם' בהקשר זה צופה פני עתיד ולא פני עבר. אם כן, ייתכן שגם הרדב"ז, כשהסביר שראש ישיבה שחטא אינו חוזר לתפקידו מפני חילול השם, התכוון לחילול השם העתיד להיגרם.

בתשובתו כתב הרמב"ם שאותו אדם אינו יכול להיות ממונה לרבים, "ולו עשה תשובה גמורה". האם משמעות דבריו של הרמב"ם היא שאין להתחשב בתשובתו של השוחט כלל? דומה שאין הכרח לומר כן. בסמוך לתשובתו זו של הרמב"ם, הובא בשו"ת הרמב"ם (שם בסוף התשובה) "נוסח ההסכמה שנעשית בעיר נ"א אמון, למנוע אדם זה ממנוי השחיטה", ולפיה החרים את מי שימנה את האדם הזה כשוחט לרבים ואת מי שיאכל משחיטתו. וזה לשון ההסכמה:

הסכימו הציבור במושב הדיין המופלא עם זקני הקהל וחכמיהם ותלמידיהם על תקנה זו, שכל מי שיאכל משחיטת צדקה [=שמו של השוחט], שהיה עומד לשחוט לרבים, בשביל שרננו אחריו. ועוד שנתקיימה עליו עדות ברורה על דברים שימנע בשבילם מלמנותו לרבים. ועוד באה שאלה מלפני (כק"ג) [כג"ק] מ"ז [=כבוד גדולת קדושתו מורנו זקננו] משה, הרב הגדול בישראל, וכג"ק מ"ז יצחק בר ששון הרב, שהורו בה שאסור למנותו לרבים. ועתה הסכמנו על תקנה זו, להחרים מי שימנה אותו לרבים, ומי שיאכל משחיטתו⁵², ומי שימנה לרבים אדם שאינו ראוי ולא לאכול משחיטתו. ועל דבר זה הסכמנו אנחנו החותמים על ידי הציבור, פנחס הדיין וחכמים אחרים חתומים.

הרמב"ם הגיב על 'הסכמה' זו, ואסר אף הוא להחזיר את השוחט למינויו, אלא שהוסיף בדבריו שיש אפשרות לשוחט לחזור בתשובה. וזה לשונו: ועוד שלחו הסכמה זו להרב אדונינו משה, וכתב עליה בכתיבת ידו, וזה לשונו אות באות: אין מותר להחזיר אדם זה למנויו אלא אחר תשובה גמורה, שתתפרסם תשובתו אצל כל העולם, ויכירו מעשיו הטובים, ולא

52 יש לציין שבעוד שהרמב"ם התיר בתשובתו לאותו שוחט לשחוט לכל יחיד שירצה בתוך ביתו, הרי 'ההסכמה' היא להחרים אף את 'מי שיאכל משחיטתו'. ושמה הכוונה היא להחרים רק מי שיאכל משחיטתו כממונה לרבים, ולא מי שיאכל משחיטתו כשוחט ליחיד בתוך ביתו.

יחשדוהו עוד במעשים רעים כלל. ואם ידעו בית דין, י"ץ [=ישמרם צורם], אמיתת פרסום תשובתו, ששב אל ה' מאד, יהא מותר להחזירו למנויו. אבל אין יכול להחזירו בשביל שיכירו בית דין בלבד שעשה תשובה, אלא צריך שיכירו וידעו בית דין שנתפרסם תשובתו לרבים, כמו שאמרנו, ואז יהא מותר להחזירו אחר שיפורסם לרבים איך פלוני כבר ידעתם מה שעשה תשובה שלימה ומעשים טובים, ושאלו בו שום חששא דחשדא כלל, ואז יחזירוהו. וכל מי שמחזיר זה למנויו מבלי שיעשה דברים אלו, חילל את השם הנכבד והנורא, ולא ירא מפניו. וכתב משה.

בדבריו אלה, סותר לכאורה הרמב"ם את דבריו שהובאו לעיל בעניינו של השוחט, שגם אם יחזור בתשובה, אינו יכול להיות שוחט לרבים.

נראה שיש להבין את דבריו הראשונים של הרמב"ם, ולפיהם אין להתחשב בתשובתו של השוחט, שכוונתו רק לתשובה שאינה מפורסמת 'אצל כל העולם', כפי שהבחין בסוף דבריו, בתגובתו ל'הסכמה', בין תשובה שרק בית הדין מכיר בה לבין תשובה שתפרסם 'אצל כל העולם'. לעומת זאת, אם תשובתו מפורסמת אצל כל העולם, מותר להחזירו, מפני שאז כבר אין חשש לחילול השם בהחזרתו.

נראה שלפי ההבחנה בין מקום שיש חילול השם לבין מקום שאין חילול השם, יש ליישב את הסתירה כביכול בדברי הרמב"ם, כשפסק מצד אחד (הל' תלמוד תורה ז, א) שאין מנדים "חכם זקן בחכמה וכן נשיא או אב בית דין שסרח", ומצד שני מנה בין אלה שמנדין אותם (שם ו, יד) "חכם ששמועתו רעה". הסתירה מיושבת כך: רק כשיש חילול השם במעשיו של החכם, מנדים אותו.

כך אנו שומעים גם מדברי ר' אברהם, בנו של הרמב"ם, המבחין לעניין הנדוי בין מקום שיש חילול השם למקום שאין חילול השם⁵³:

[ד]לעולם אין מנדין תל' חכמי, אלא אם כן נתחלל שם שמים על ידו, כגון שהיו הבריות מרגנות אחריו שהוא פרוץ בעריות, וכיוצא בזה. כההוא צורבא מרבנן דהוּו סני שומעניה, דשמתיה רב יהודה (מו"ק יז, א). דכל מקום שיש חלול השם, אין חולקין כבוד לרב.

הבחנה זו נקט גם הטור (יו"ד שלד, מב). אמנם חילול השם כבר היה, אך הוא עלול להימשך, אם לא ינדוהו.

חומרנו של חילול השם שימשה בסיס להצעתו של ר' מנחם מנדל שניאורסון מליובאוויטש, בעל 'צמח צדק', להעביר מתפקידו מורה צדק שנחשד במעשה שאינו הולם. ר' מנחם מנדל שניאורסון מביא את הבחנת הטור, אלא שהוא סבור שלדעת הרמב"ם, אין להבחין בין מקום שיש חילול השם לבין מקום שאין חילול השם אלא בין תלמיד חכם לבין אב בית דין.

ר' מנחם מ' שניאורסון נשאל (שו"ת צמח צדק, יו"ד סי' רלו) "על דבר החשד שהיה על הרב המורה צדק דמחניכם, ששחק עם נער א' בפורים, והכניס ידו לתוך מכנסים של הנער, אך נותן אמתלא על זה, כי [הוא] חשוכי בניס, מפני שאין לו גבורת אנשים, מצד שהביצים שלו קטנים ביותר, ולכן רצה לידע אם כמו כן הם אצל שארי אנשים".

53 תשובות ר' אברהם בן הרמב"ם, סי' ד (בתשובת השאלה השנייה).

ולאחר שדן בסתירה שבדברי הרמב"ם, הביא את ההבחנה שהבחין ר"י קארו בין תלמיד חכם לבין אב ב"ד, ולאחר מכן את הבחנתו של הטור בין שיש חילול השם לבין אין חילול השם: "אך בטור שם משמע דמחלק בענין אחר, והוא: דרב יהודה מירי בסני שומעניה, דהיינו מתביישים משמועתו, וזה גרע טפי, מפני דהוה ליה חילול השם; וכדאיתא ביומא דף פו". והוא מסכם: "ומעתה, בנדון זה, י"ל דהוי ליה חילול השם. ויש להחמיר להרא"ש. אבל לפי דעת הרמב"ם, כיון דהוא כמו אב"ד בעירו וראש העיר, אין להעבירו כו". לדבריו, אין לנדות לדעת הרמב"ם אף כשיש חילול השם!

ברם, הוא מסיק שיש לתת משקל לאמתלה שנתן אותו רב למעשהו, ואומר: "אך בנדון דידן, שנותן אמתלא טובה על הדבר, יש לומר דלכולי עלמא אין להעבירו כלל, דאמתלא מהניא בגמרא נגד כמה דברים"⁵⁴.

גם מהר"ם שיק נתן משקל לחילול השם בסוגיית חכם שחטא. הוא נשאל בעניינו של רב אחד שיש עליו ערעור מבני תורה יראים בעניין מעשיו והוראתו. לאחר שדן בסוגיית אב בית דין שסרח, שאין מורידים אותו מגדולתו, כתב (שו"ת יו"ד סי' רכ): מיהו, אפילו נימא דאין מעבירין, נראה דהיינו דווקא במקום שאין לחוש שיבוא מכשול על ידו. אבל האידנא, דהרב הוא המורה הוראה, ואם הוא מזלזל במצות, ויש לחוש שיכשלו רבים על ידי מעשיו ועל ידי הוראתו, בוודאי במקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב, דאין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'. וקיימא לן ביו"ד סי' רמג, דתלמיד חכם שיש בידו חילול השם אסור לשמוע את דבריו ולסמוך על הוראתו. ועיין ברמב"ם, פרק ה מהלכות יסודות התורה, דין יא.

לפי מה שאמרנו לעיל ביישוב הסתירה כביכול בין תשובתו של הרמב"ם בעניינו של השוחט לבין דבריו על ה'הסכמה', ניתן היה לומר שלדעת הרמב"ם, אפשר היה להחזיר אף את נשיא הסנהדרין לתפקידו, אם עשה תשובה המפורסמת אצל כל העולם, מפני שאז כבר אין חשש לחילול השם. ואכן, אילו הנימוק היחיד לסילוקו של הנשיא היה משום חילול השם, אפשר היה לומר שניתן להחזירו באופן זה. אבל, כפי שנראה להלן, הרדב"ז נותן טעם נוסף להלכת הרמב"ם, ולפיו ייתכן שהנשיא מנוע מלחזור לתפקידו גם אם עשה תשובה המפורסמת אצל כל העולם.

4. מופת לאחרים

כפי שראינו, הבחין הרדב"ז (שו"ת ח"ו סי' ב אלפים עח)⁵⁵ לצורך יישוב הסתירה כביכול בדברי הרמב"ם בין נשיא הסנהדרין, שאינו חוזר לתפקידו, לבין חברי הסנהדרין, שהם חוזרים לתפקידם. על נימוקו הראשון להבחנתו, שהבאנו לעיל, הוא מוסיף נימוק אחר: נשיא הסנהדרין "עומד במקום משה רבנו"⁵⁶ להישיר את העם, וכתוב: 'התקוששו וקושיו' (צפניה ב, א) - קשט עצמך, ואחר כך קשוט אחרים"⁵⁷.

54 דוגמאות לכך, ראה באנציקלופדיה תלמודית, ערך אמתלא.

55 ראה לעיל ליד הערה 48.

56 ראה לשון הרמב"ם, המובאת לעיל, הערה 32.

57 סנהדרין יט, א. ראה לעיל, ליד ציון הערה 18.

כלומר, אף על שריצה העבריין את עונשו, הוא אינו יכול למלא תפקיד ציבורי הדורש מנושאו לשמש מופת לאחרים⁵⁸, שהרי עברו מונע ממנו לעשות כן⁵⁹.

ייתכן שלפי נימוק זה, אין הנשיא חוזר לתפקידו גם אם עשה תשובה, מפני שבכל זאת עברו המוכתם מונע ממנו מלשמש מופת לרבים.

5. נשיא כ'ראש ישיבה' - אינו ראוי ללמד תורה

כפי שראינו לעיל, אין הרדב"ז תולה בתשובתו את הלכתו של הרמב"ם בתלמוד הירושלמי, אלא מציע נימוקים חדשים. וכן היא גם דרכו של ר' משה פיינשטיין (דברות משה, גיטין סי' כג עמ' שנו הערה נו) הסבור שמצד השררה, אין מניעה להחזיר את הנשיא לתפקידו. לדעתו, הסיבה לאי-החזרת הנשיא לתפקידו היא משום שהוא 'ראש ישיבה'⁶⁰, המלמד תורה לאחרים, וכיוון שחטא, כבר אינו כימלאך ה' צבאות', ואסור ללמוד תורה מפיו⁶¹.

ד. סקירת הנימוקים והשלכותיהם

הבה נסכם את הנימוקים שניתנו לאי-החזרת הנשיא ואת תוצאותיהם המשפטיות בשאלת חזרתם לתפקיד של נושאי משרות ציבוריות אחרות לאחר שחטאו, שהרי ככל שהטעם לאי-החזרת הנשיא יפה גם לנושא משרה אחרת, אין להחזיר אף אותו נושא משרה לתפקידו⁶².

הטעמים השונים לאי-החזרתו של הנשיא הם אפוא:

- א. הנשיא עלול להתנקם בדיינים (ירושלמי, על פי הרדב"ז).
- ב. עלולים לזלזל בכבודו של הנשיא, והוא לא יאריך ימים (ירושלמי, על פי כסף משנה).
- ג. חילול השם (רדב"ז).
- ד. הנשיא אינו יכול לשמש עוד מופת לאחרים - קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים (רדב"ז).
- ה. הנשיא כ'ראש ישיבה' אינו ראוי ללמד תורה (ר"מ פיינשטיין).

58 לשיטת הרדב"ז, כל רב ממונה בעירו שאין שם גדול ממנו, דינו כראש ישיבה, ומעבירים אותו (שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' נו).

59 ולעניין כהן גדול, שחוזר לגדולתו (ראה לעיל, ליד ציון הערה 33), מסביר הרדב"ז: "והני טעמי לא שייכי כולי האי [=אינם שייכים כל כך] בכהן גדול, ולפיכך חוזר לגדולתו".

60 אבל ראה לעיל, ליד ציון הערה 32.

61 לדעת ר' משה פיינשטיין, מקור דברי הרמב"ם המובאים כאן אינו הירושלמי. לדעתו, הירושלמי מדבר על נשיאים וראשי הגולה שלאחר החורבן, שהיה בידם (בתקופה מסוימת) לנקום באלו שדנו אותם (שאיילו מלך בזמן בית המקדש, שאינו מבית דוד, לא היו דנים אותו כלל - כדין המשנה סנהדרין פ"ב מ"ד, דף יח, א: "המלך לא דן ולא דנין אותו"; רמב"ם הל' מלכים ג, ז). וסבר הרמב"ם שדברי הירושלמי אינם בגדר תקנה קבועה, אלא תקנה זמנית, שאם אפשר למנוע מהם מלחזור לנשיאותם, יש למנוע זאת בגלל החשש מנקמה. וכיון שדברי הירושלמי אינם בגדר תקנה קבועה, לא כתב הרמב"ם דין זה בחיבורו, מפני שאנו יכולים להבין זאת מעצמנו, שאם יש חשש סכנה של נקמה, ואפשר למנוע ממנו לחזור לגדולתו כדי שלא יוכל להתנקם, אין להחזירו. והדין שכתב הרמב"ם על 'ראש הישיבה', מקורו בסוגיה אחרת, הדורשת מן הרב להיות כמלאך.

62 להשוואה למשפט הישראלי, ראה בין השאר, לעניין כהונת שר, חוק יסוד: הממשלה, סעיף 6(ג) וסעיף 23(ב), ולעניין כהונת חבר כנסת, חוק יסוד: הכנסת, סעיף 6.

לפי טעם א - הנשיא עלול להתנקם במי שדנו אותו. ראינו שיש מי שמרחיב את מושג הנקמה גם לנקמה שאינה התנכלות לחייו של אדם, אלא גם לממונו. מכל מקום, טעם זה יפה רק במי שיכול להתנקם במי שדנו אותו, אבל לא במי שאינו יכול להתנקם בהם. לפי טעם זה, אפשר שאין הדין אמור אם לא דנו את הנשיא על חטאו, משום שבאופן זה אין לו במי להתנקם; והוא יישאר בתפקידו כל זמן שלא דנו אותו.

לפי טעם ב - מוטב שלא יחזירוהו, משום שעלולים לזלזל בכבודו, והוא לא יאריך ימים. לטעם זה, האפשרות שהנשיא יתנקם אינה רלוונטית כלל. ונשאלת השאלה: האם ה'סיכון' שלא יאריך ימים הוא 'סיכון' שהנשיא רשאי ליטול על עצמו? ואף אם נאמר שהוא רשאי ליטול על עצמו את ה'סיכון' שלא יאריך ימים, שמא אין הדבר כן כשמדובר בזלזול בכבודו, משום שהזלזול אינו רק בכבודו של בעל התפקיד שסרח אלא גם בכבוד התפקיד עצמו⁶³.

ואשר לדברי ר"י קארו, שאין לכאורה פסוק המורה שהנשיא חוזר לתפקידו, הנחת היסוד היא שעצם העובדה שהנשיא חטא במזיד, די בה כדי לפסול אותו מלכהן בתפקידו גם בלי טעמי לוואי. ונשאלת השאלה: האם כך הוא הדין גם בבעלי שררה אחרים? ואם כן, מי הם בעלי שררה אלו? ועוד, שמא אף ממי שאינו בעל שררה, אך הוא מכהן במשרה מכובדת, יש לשלול את חזרתו לכהונתו לאחר שחטא?

לפי טעם ג - הנשיא, בשל מעמדו הרם, נחשב כאילו עבר את העברה בפרהסיה, ויש בזה 'חילול השם'. להסבר זה יש השפעות לצד הצמצום ולצד ההרחבה: לצד הצמצום, אפשר שהלכה זו תחול רק אם נתפרסם חטאו; אך אם לא נתפרסם חטאו, שמא לא ייחשב כאילו עבר בפרהסיה, ולא יודח. ולצד ההרחבה - אפשר שיודח גם מי שאינו נשיא, אם חטא בפרהסיה ויש בדבר חילול השם.

ואפשר גם שלפי טעם זה, 'חילול השם', אם עשה הנשיא תשובה המפורסמת **אצל כל העולם**, אין מניעה לחזרתו, משום שלא יהיה בה 'חילול השם'.

מאידך גיסא, ברור שהקביעה שחטאו של הנשיא נחשב כאילו נעשה בפרהסיה, היא משום מעלת הנשיא, ולכן יש בזה גם 'חילול השם'; מה שאין כן בנושא משרה פחותה משל הנשיא, שאין במעשיו או בהחזרתו משום 'חילול השם', אם לא עבר בפרהסיה. זאת ועוד: ייתכן שבעל משרה פחות חשובה, גם אם חטא בפרהסיה, אין בכך חילול השם, ויהיה מותר להחזירו למשרתו.

לפי טעם ד - הנשיא אינו יכול לשמש מופת לאחרים משום הכלל: 'קשוט עצמד, ואחר כך קשוט אחרים'. לפי פשט הדברים, יש מקום לטעם זה רק במי שנושא משרה שעניינה להישיר את העם, כמשה רבנו.

לפי טעם ה - הנשיא הוא 'ראש ישיבה' המלמד תורה, וכיון שחטא במזיד, כבר אינו ראוי ללמד תורה. טעם זה יאפשר לבעל שררה שאינה כרוכה בהוראת תורה לחזור למשרתו.

63 וראה שו"ת שארית ישראל, חו"מ סי' ה: "ונהנה זה הטעם הוא רק לטובתו מה שאין מחזירין אותו, ואולי גם לטובת העם שלא יוכל לנהוג נשיאותו ברמה, ולא יהיו דבריו נשמעים".

ה. פרנס הממונה על הציבור ועובד ציבור

לעיל ראינו שיש הבחנה בין כהן גדול, שאין מורידים אותו מגדולתו עקב חטאו, לבין נשיא, שאינו חוזר לשררה שהיה בה קודם שחטא. הבחנה זו מעלה את השאלה לגבי בעלי תפקידים אחרים: למי נדמה אותם? לכהן גדול או לנשיא?

דרשו חכמים על הפסוק: "ויהי בימי שפוט השופטים" (רות א, א) ואמרו (בבא בתרא טו, ב): "דור ששופט את שופטיו. אומר לו: 'טול קיסם מבין שיניך'. אומר לו: 'טול קורה מבין עיניך'. אמר לו: 'כספך היה לסיגים' (ישעיהו א, כב). אמר לו: 'סבאך מהול במים' (שם). ברי הדבר ששופט שעבר עברה נפסל מלשמש כשופט. אבל האם הדבר נכון גם אם חזר בו מן החטא וקיבל את עונשו?

כדי להשיב על השאלה אם בעלי תפקידים ציבוריים שחטאו חוזרים למשרתם לאחר הענשתם, עלינו לתת את הדעת לטעמים שניתנו להחזרתו של הכהן הגדול מזה ולא-החזרתו של הנשיא מזה.

אשר לכהן הגדול, נאמר שיש להחזירו לתפקידו אחרי שחטא ונענש, מפני שנמשח בשמן המשחה, וקדושתו אינה בטלה, כעולה מפסוק בתורה. לכאורה, משמעותו של טעם זה היא שדין הכהן הגדול חריג, משום שנמשח בשמן המשחה, אבל כל בעל תפקיד אחר לא ישוב לתפקידו אחרי שחטא.

אבל ראינו⁶⁴ כי לצד הדעה האומרת שדינו של הכהן הגדול הוא יוצא מן הכלל, יש דעה אחרת האומרת שדינו של הכהן הגדול הוא הדין הכללי, ולא בא הפסוק אלא ללמדנו שעל אף קדושתו, אין לגרוע ממעמדו. לפי דעה זו, גם בעלי משרות אחרות יחזרו כמוהו לתפקידם.

כיון שכן, הבה נבחן מה יהיה דינם של פרנס ממונה על הציבור ושל עובד ציבור? לעיל, כשדננו בטעמים לאי-החזרתו לתפקידו של נשיא שחטא, ראינו⁶⁵ שהרדב"ז נימק זאת בעובדה שנשיא הסנהדרין עומד במקום משה רבנו להישיר את העם, וכיון שכן, לא יעלה בידו עוד להורות נורמות של התנהגות, מאחר שיאמרו לו: 'קשט עצמך, ואחר כך קשט אחרים'. ואפשר שאף אם עשה תשובה על חטאו, עלולים אנשים שלא לראות בו מופת להתנהגותם.

האם הדברים אמורים דווקא במי שאנשים לומדים ממנו נורמות של התנהגות? ראינו⁶⁶ שהרדב"ז מבחין לעניין זה בין נשיא הסנהדרין לבין חבר הסנהדרין. ומה דינו של מנהיג שעניינו לדאוג לצרכיו הגשמיים של הציבור? האם גם הוא ייפסל? האם עבר נקי הוא דרישה הכרחית ממנהיג ציבור?

כשאנו בוחנים שאלה זו, עלינו לתת את הדעת לעובדה שיחסו של הציבור למנהיגיו אינו נקבע בהכרח על פי אמות מידה מוחלטות, נכונות וצודקות בלבד. יחס זה עשוי להיקבע גם על פי חולשותיהם של בני אדם, שאינם שוכחים את עברו של האדם, ואינם סולחים לו.

64 לעיל פרק א סעיף 3.

65 לעיל, ליד ציון הערה 56.

66 לעיל, ליד ציון הערה 56.

שני עקרונות חשובים הנוגעים לממונה על הקהל אנו יכולים ללמוד מתשובתו של ר' ישראל איסרליין. העיקרון האחד הוא לעניין הפסלות - מי שהוא פסול לכהן כדיין, הוא פסול גם מלכהן כממונה על הקהל. העיקרון השני הוא לעניין ההכשרה: אם עשה תשובה, התשובה מכשירה אותו לחזור ולכהן בתפקידו.

ר' ישראל איסרליין נשאל (תרומת הדשן, פסקים וכתבים, סי' ריד) בעניין מי שנשבע לשקר, "והוצרך לתת קנס לעירוניים ולדוכס ולשופטים עבור זה... ועתה נסתפקתם אם יש לכם רשות להושיבו עם טובי הקהל, כאשר הם יושבים לתקן צרכי רבים ובמגדר מילתא ולפקח על עסקי רבים יחידים, אחרי אשר ידעתם אותו בבירור שנשבע לשקר, ולא קבל תשובה וכפרת פני שמים על ככה".

בתשובתו, ר"י איסרליין פסל אותו מלשבת עם טובי הקהל, משום **שלא חזר בתשובה** על מעשיו; ומאחר שנשבע לשקר בשביל חימוד ממון, הריהו גרוע מגנב וגזלן. וכשם שגנב נפסל מלהיות דיין, כך נפסל מלהימנות עם טובי הקהל, "וטובי הקהל, כשיושבין לפקח על עסקי רבים ויחידים, במקום בית דין קיימי"⁶⁷. אבל מצד שני, אם יעשה תשובה, אפשר יהיה להחזירו, כלשונו, שאין רשאים להושיבו עם טובי הקהל, "אלא אם כן יעשה כבר תשובה על פי אחד מרבתינו בעלי הוראות".

לענייננו, יש לבחון את משמעות דברי חתם סופר, שעולה מהם לכאורה שאף אם יעשה החוטא תשובה, לא יוכל עוד לשמש כמנהיג בקהילה. החתם סופר (שו"ת ח"ו ליקוטים סי' מט) נשאל בעניינו של הירשל מרקוס שסידר קידושין לאדם עם אשת אחי אביו, מה דינו של "המסדר קידושין, המסית והמדיח לפי דבריהם?", והשיב:

אמנם רע ומר ענשו של המסית ומדיח מארקוס הירשל, כי הזוג הלכו אחר תאוות ליבם הרע ויצרם הזונה. אבל זה המסית, בשאט לבו גרם לעבור על כמה כריתות והרבות ממזרים, עונשו קשה משלהם. וראוי יותר לפוסלו מכל דבר הנוגע לדת ישראל ולהנהיג ציבור כלל, וחוטא בל יתגאה. ואם **יקבל תשובה**, קשה תשובתו. ומ"מ אין דוחים אותו, אך **פרנס וממונה על ציבור לא יהיה**, כדאיתא ב"ב טו ע"ב, ששפטו את שופטיהם: אומר לו: "טול קיסם מבין שיניך", אומר לו: "טול קורה מבין עיניך"; אומר לו: "כספך היה לסיגים", אומר לו: "סבאך מהול במים". כל הדברים הללו פשוטים וברורים על פי דת תורתנו הקדושה, דת משה וישראל.

ומהו הנימוק לפסילת החוטא מלהיות פרנס וממונה על הציבור, גם לאחר שעשה תשובה? מן המקור שהביא חתם סופר, דרשת חז"ל על "ויהי בימי שפוט השופטים", אנו שומעים שהנימוק הוא: מי שחטא, אף אם שב בתשובה, לא יוכל להדריך את הציבור ולהוכיחו, משום שיאמרו לו: "טול קורה מבין עיניך". אפשר שבין אם כדין משיבים לו, 'טול קורה...', בין אם לאו, אין הלה ראוי להיות פרנס על הציבור, משום שלא יישמעו דבריו. ומעין דברים אלה אומר המהרשד"ם, ר' שמואל די מודינא (שו"ת,

67 הרמ"א (ח"ו"מ לו, כב) פסק בעקבות מהר"י איסרליין. הלכה זו שימשה יסוד לפסיקתו של השופט יצחק קיסטר, כשביטל את מעשיהם של חברי מועצות מקומיות שפעלו מתוך משוא פנים ונגיעה אישית (ראה: בג"צ 311/65, מרציאנו נ' ועדת הבחירות למועצה המקומית אופקים, פ"ד יט(3) 393; בג"צ 21/65, קעטבי נ' לבי יו"ר המועצה המקומית קרית עקרון, פ"ד כ(2) 102). לפסלותם של הממונים על הקהל לפי כללי פסלותם של דיינים, ראה נ' רקובר, שלטון החוק, ירושלים תשמ"ט, שער שלישי: כללי אתיקה של עובדי ציבור, עמ' 96.

או"ח סי' לג): "שאינן רקים ופוחזים חסרים מן העולם, ואפשר לא יחסר ביום מן הימים יטילו גנאי זה לפניו". ואפשר שאף אם עשה הלה תשובה גמורה **הידועה לכל הציבור**, יאמר החתם סופר שאין למנותו לפרנס, מפני הליצנים, שיאמרו לו: 'טול קורה מבין עיניך'. אבל אפשר שלא החמיר כל כך, אלא בשל העברה החמורה במיוחד שעבר אותו מרקוס, ש"בשאת לבו גרם לו לעבור על כמה כריתות והרבות ממזרים".

ואכן, בתשובה אחרת של חתם סופר (חו"מ סי' קס), שהוא דן בה בשאלת פסילת בחירתו של רב באמצעות שוחד לבוחרים, הוא אומר: "אם יש עדים שהרב בעצמו אמר ליתן להם שוחד, פסול הוא להיות רב כלל, **עד שישוּב בתשובה על זה**"⁶⁸. נמצא לפי דבריו שאחרי שיחזור בתשובה, יכשר להיות רב. אין זאת אלא משום שהעברה שעבר לא הייתה חמורה כל כך, עד שימשיכו לזלזל בו גם אחרי שיחזור בתשובה גמורה ומפורסמת.

האם במערכת השיקולים בדבר החזרה לתפקיד של מי שעבר עברה, יש להביא בחשבון את 'כבוד הציבור'⁶⁹? תשובה בעניין זה השיב ר' חיים פלאגיי (שו"ת חקקי לב, יו"ד סי' מז, פו ע"ב) שדן בעניינו של מלמד שנחשד במעשים מגונים. מהרשד"ם, בתשובתו הנזכרת, פסק שאין להחזיר ש"ץ שחטא, אף על פי שחזר בתשובה, בגלל כבוד הציבור. אבל ר"ח פלאגיי כותב שאין ללמוד מדברי מהרשד"ם לעניין המלמד שנחשד בעשיית מעשים מגונים משני טעמים:

ראשית, אף על פי שיש חכמים שצידדו בדעת מהרשד"ם, מצינו שיש חכמים החולקים עליו, וסוברים שכיון שחזר המלמד בתשובה, הוא יכול להיות שליח ציבור.

68 ולגבי הבוחרים עצמם הוא אומר: "אמנם המקבילים שוחד לא יבואו לתוך האסיפה כלל [לבחירה חוזרת של רב הקהילה], אפילו אחר שהחזירו השוחד וקבלו עליהם באלה ושבועה שלא יקבלו תו [=עוד] שום שוחד עבור זה, מכל מקום לא יבואו אל המינוי הזה כלל, ואפשר אפילו לעולם פסולים להתמנות, **עד שישוּבו בתשובה**. אבל למינוי זה פסולים לעולם, דכיון שכבר נתקרב דעתם אצלו, לא יחזרו בהם, והוה להו נוגעים בדבר לעולם". וראה שו"ת ר' אליהו מזרחי (סי' סו; עמ' רטו במהדורת ירושלים תרצ"ח), על מי ששב בתשובה: "ואיך יעלה על הדעת לומר שאינו ראוי לכבוד. אדרבא, להם לבדם נתנה הארץ, ולהם [=לבעלי תשובה] ראוי הכבוד יותר מצדיקים גמורים, מאחר שהם חביבים למקום יותר מהם". בהמשך דבריו, הוא מסתמך על המעשה ברי' אלעזר בן דורדיא, שנקרא 'רבי' מפני שחזר בתשובה, ואומר: "ומעתה, איך לא יקראו אותם בשם 'רבי', שהוא יותר קטן משם 'רבי', דגדול מ'רבי' - 'רבי'".

מעשה בא לפני ר' אברהם שמואל בנימין סופר (בנו של החתם סופר) במי שהמיר דתו, ו"כאשר יצאה הוראה מן המלכות שכל אחד יוכל לחזור לדתו, מיד חזר ושב ורפא לוי", וחזר בתשובה באמונה אומן, ומני אז הולך בדרך ישרים. ועתה הוא מבקש להצטרף לחברה יתיקון הנפש, ללמוד ולהתפלל עבור תיקון נשמתם של המתים. וקמו שני בעלי בתים מנכבדי העדה להתנות תנאי כפול, שלא תיוסד חברה זו אלא בתנאי שלא יבוא אותו אדם לעולם בקהלם להיות אחד מבני החברה. דעתו של המשיב היא, שאין כל מניעה מלצרפו לחברה זו: "העולה מכל דברינו אלו, שאין לך דבר שעומד בפני התשובה, אפילו המיר דתו וכפר בה". והוא אף מוכיח את המתנגדים, שעוברים על איסור אונאה כשהם מזכירים לו את מעשיו הראשונים (שו"ת כתב סופר או"ח סי' קט). וראה שו"ת משנה הלכות ח"ט סי' שיו, שאין צורך להודיע לקהילה שמי שמועמד לכהן כרב בקהילתם היה אסור בבית הסוהר של השלטון הנכרי, משום שאין סומכים בזה על דיניהם של הנכרים. ואף אם נידון בדינינו, "כיון שלקה, הרי הוא כאחיק", ומי שנפסל לעדות ושב, חוזר לכשרותו.

69 המושג 'כבוד הציבור' טעון בירור. משמעותו עשויה להשתנות לפי הזמן והמקום והעניין. ראה ח' מאק, 'תיקון המציאות ההלכתית במדינת ישראל על פי עקרונות ההלכה', עין טובה, ספר יובל לטובה אילן, תל-אביב תשנ"ט, עמ' 715 ואילך, לעניין 'אשה לא תקרא בתורה מפני כבוד הציבור'.

שנית, ר"ח פלאגיי מבקש לצמצם את דברי מהרשד"ם, באופן שאין לחשוש לכבוד הציבור בכל מי שמועסק על ידי הציבור, אם יחזור לתפקידו אחרי שחטא, אלא רק כשמדובר **בתפקיד ציבורי**, כגון שליח ציבור, **ששמו מוכיח עליו**. וזה לשונו:

ונראה לומר דגם מהרשד"ם לא כתב דיש לפקפק משום כבוד ציבור, כי אם דוקא בשליח ציבור, דאז יש בזה משום כבוד ציבור. כי במלמד תינוקות, דהגם דזה המלמד הוא שְכּוּר בשכירות כוללות העיר, על כל זה אינו נזכר בו משום כבוד הציבור כמו שם שליח ציבור, דשמו מוכיח עליו שהוא שליח מהציבור. והראיה לזה, שמהרשד"ם גופיה, שם, בחלק יורה דעה, סימן קמא, בדין נדון זה גופיה, במלמד שנשאל עליו משנחשד במשכב זכור, כתב, וזה לשונו: "אך אמנם אם יש ראיות או אמתלאות, אינו מן הראוי להחזיר אותו לאומנותו [כי לאיש כזה תשובתו קשה. כי מי יאמר שאינו תשובה של רמאות, כדי שיחזירו לאומנותו]⁷⁰, וכמו שכתב הרשב"א בתשובה כו'. ולא עוד, אלא שצריך לדקדק אחריו אם ראוי לסמוך עליו אף בקבלת דברי חברות: אם ראינוהו דואג על מה שאירע ומתאנח על כך, מקבלין אותו. אבל אם כדי שלא יעבירוהו מאומנותו, צריך לחוש לכך הרבה. והכל לפי מה שהוא אדם". עד כאן. ואנו רואים שהוא בעניין שחיטה⁷¹, דאפילו שהוא מעיקרי התורה, אין כל כך חמור כעברה זאת, שהיא בסקילה, ומגונה אפילו לרשעי ישראל, על אחת כמה וכמה למלמד את בני ישראל. ולא עוד אלא שגורם להם לצאת לתרבות רעה. חלילה וחס להיות איש כזה מלמד כו'. עיין שם. נראה מדבריו הללו דמהרשד"ם לא חש משום שהיה מלמד **לציבור** ומשום כבוד הציבור.

כלומר, מהרשד"ם פוסק שאפשר לקבל את המלמד, אם ברור שחזר בתשובה באמת, אלא שהוא מדגיש שקשה לוודא אם אמנם מדובר בתשובה אמיתית. מכל מקום, לא כתב שגם אם יחזור בתשובה אמיתית, שאין להחזיר אותו מפני כבוד הציבור.

אבל בהמשך דבריו הוא דוחה את הוכחתו - אפשר שבתשובת מהרשד"ם לא היה המלמד שכיר של הציבור, ולכן לא חשש מהרשד"ם לכבוד הציבור, מה שאינו כן במלמד שהוא שכיר של הציבור, שייתכן שהיה מהרשד"ם חושש גם בעניינו.

ר' רפאל אנקאווא, מחכמי מרוקו, נשאל (שו"ת תועפות ראם ח"א סי' עה) "על אודות פלוני, שהוא מכת גומלי חסדים, ועבר עבירה מחיובי מיתות בית דין, וחזר בתשובה שלימה, ומכלל רצה לשוב אל משמרתו לעבוד עבודתו אשר דרך בה. והכת של גומלי חסדים לא רצו לקבלו לעבוד עבודת הקדש עמהם, ובפה מלא אמרו: בסודם אל תבוא נפשו. מהו הדין?" והשיב: "פשוט, דהואיל ועשה תשובה, קרינן ביה ו'איש אל עבודתו ישוב'⁷². דחלילה לנו לומר דמי שעבר עבירה וחזר בו, יהיה דחוי חוץ למחיצתו. אם כן, בטלה מצות עשה דתשובה, הכתוב בה: 'שובה ישראל עד ה' אלהיך'... ואדרבא, במקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד".

70 המוסגר נשמט בהעתקת חקקי לב ממהרשד"ם (מפני הידומות).

71 בתשובת הרשב"א (ח"א סי' כ), שעליה הסתמך מהרשד"ם, העברה היתה שהיה מוכר טרפות כאילו הן כשרות, ולכן הוא קורא לזה 'בענין שחיטה'.

72 על פי: "ו'איש אל משפחתו ישובו" (ויקרא כה, י).

אמנם אין למנות מי שעבר עברה, אפילו בשוגג, ואפילו חזר בתשובה, למינוי שיש בו **שררה**, אבל הוא אומר שזה אינו אלא משום שלומדים כן מפסוק "ושוב) [ישוב] הרוצח אל ארץ אחוזתו" - ולא אל שררתו. "והטעם פשוט, דבשררה בעינין: 'הקריבהו נא לפְּחֶתְךָ'⁷³, דאינו **כבוד לציבור** להיות עליהם **שר ומושל** איש פגום". ואף שאמרו, שאין ממנים על הציבור אלא מי שקפה של שרצים תלויה לו מאחוריו (יומא כב, ב), "לא אמרו, אלא להיות תלויה **מאחוריו**; אבל אם הוא **עצמו שָׁרָץ**, בנדאי אינו כבוד הציבור. לכך בשררה, אם עבר, אינו חוזר למינוי. לא כן לדחות מי שעבר עבירה [=מכהונה במשרה שאין בה שררה(?)]. ישתקע הדבר ולא יאמר".

כלומר, אף על פי שחזר בתשובה, עדיין הוא עצמו שָׁרָץ. אם כן, להיכן הלכה טענתו שאם נאמר כן, בטלה מצנת התשובה, וכי אדרבא, במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד? אפשר שכוונתו לומר שמבחינת הציבור, רישומו של החטא עדיין ניכר, ואין זה מכבוד הציבור שישתרר עליהם מי שחטא, אף אם חזר בתשובה! אבל בחזרת חוטא למשרה שאין בה שררה לאחר שעשה תשובה, אין הוא רואה פגיעה בכבוד הציבור.

ו. מינוי מלכתחילה

בעוד שעד כאן דיברנו בשאלת **החזרה** לתפקיד של נשיא וכהן גדול ובעל תפקיד אחר שקיבלו את עונשם, עדיין עלינו לברר אם עבריין שכבר רצה את עונשו זכאי להתמנות **לכתחילה** למשרות אלו? יש צדדים לכאן ולכאן. בפסילת מי שכבר נתמנה, יש משום שלילת זכויותיו והשפלת כבודו יותר משיש בפסילת מי שטרם נתמנה. מצד שני, שמא יש להחמיר בפסילת נושא משרה חשובה שמעיד כשהוא בתפקידו הרם יותר מאשר עם אדם רגיל שמעיד, ואשר לגביו השאלה היא אם למנותו עתה. נבחן את השאלה הן מצד הנימוקים שניתנו להחזרת הכהן הגדול לתפקידו הן מצד הנימוקים שניתנו לאי-החזרת הנשיא לתפקידו.

הנימוק שניתן בתלמוד הירושלמי⁷⁴ להחזרת כהן גדול שחטא לכהונתו הוא, שלומדים מן המקרא שגדולתו או קדושתו של הכהן הגדול אינן מתבטלות, כשם שגדולתו או קדושתו של הקב"ה אינן מתבטלות. אם כן, מה דינו של מי שחטא כשעדיין לא נתמנה, ועתה מבקשים למנותו לכהן גדול? האם יש מניעה לכך אם לאו? אם אכן הנימוק של הירושלמי הוא הסיבה שלא להוריד את הכהן הגדול מגדולתו, כדרך שהוצע בפסק הדין של בית הדין הרבני שהבאנו לעיל⁷⁵, אין אנו יכולים ללמוד מדין זה על מניעת מינויו לכתחילה, שהרי באי-מינויו לכתחילה, אין מבטלים ממנו את קדושתו ולא את גדולתו, משום שעדיין אין בו תכונות אלו.

אבל אם פירוש דברי הירושלמי הוא כפי שהציע ר"מ פיינשטיין⁷⁶, ייתכן שאפשר למנותו לכתחילה, שהרי אמר שדינו של כהן גדול הוא כדין כל אדם, שכיון שנקלה, הרי הוא כאחיד, אלא שהיה מקום לומר שלא יחזור כהן גדול לכהונתו, מפני שאיבד

73 מלאכי א, ח. ודרשו מפסוק זה שאסור להקריב על גבי המזבח דברים מאוסים (סוכה נ, א ועוד).

74 ירושלמי הוריות פ"ג ה"א; וכן ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"א. ראה לעיל פרק א סעיף 1.

75 ראה לעיל, ליד ציון הערה 7.

76 לעיל פרק א סעיף 3.

את קדושתו בחטאו, ועל כך בא המקרא ללמד שקדושתו אינה בטלה עולמית. אם כן, העובדה שכבר היה כהן גדול היא דווקא שיקול הפועל לרעתו, לולא המקרא. אם כן, המסקנה צריכה להיות שאפשר למנות לכתחילה למשרת כהן גדול את מי שחטא ונענש. מצד שני, אפשר לטעון שהמקרא מדבר דווקא על מי שכבר היה כהן גדול, שקדושתו קיימת לעולם; אבל אולי כדי להתמנות לכהן גדול לכתחילה, מינוי היוצר קדושה באדם, הוא צריך להיות ראוי לקדושה, ומי שחטא אינו ראוי לקדושה.

ומה בדבר הטעמים שניתנו להלכה שאין מחזירים נשיא שחטא למשרתו? האם הם ישימים לגבי מינוי חדש? אשר לטעמים שנאמרו על דברי התלמוד הירושלמי, ניתן לומר⁷⁷: בעוד שהטעם שמא יתנקם הנשיא במי שדן אותו, ניתן להיאמר גם במי שמבקשים למנותו; הטעם האחר, שכפי שפירש ר' יוסף קארו, הוא ש"מוטב⁷⁸ שאותן המחזירים אותו יהרגוהו, שלא יאריך ימים, כיון שהיה מעולה [=נעלה], וחטא במזיד בעניין שנתחייב מלקות" - טעם זה נראה שאינו שייך במי שחטא כשלא היה מעולה. והפירוש האחר שפירש ר' יוסף קארו, "שמה⁷⁹ שאמר שהוא כאילו הורגים אותו, הוא מפני שבני אדם יזלזלו אותו, הלכך לא יחזירוהו" - שמא הוא שייך גם אם מדובר במי שחטא לפני שהוא מבקש להתמנות למשרת נכבדה.

ואשר לטעמים שנתן הרדב"ז לאי-החזרת הנשיא לתפקידו, נראה שגם הם ישימים רק בחלקם במי שמבקשים למנותו לכתחילה. אשר לטעם שנתן הרדב"ז, שכל חטא שעושה הנשיא דינו כחטא בפרהסיא⁸⁰, אין הדבר כן במי שחטא לפני שנתמנה לנשיא; אבל הטעם האחר שנתן הרדב"ז, שתפקידו של הנשיא לשמש מופת לאחרים⁸¹, עשוי להיאמר גם במי שמבקש להתמנות לנשיא.

אם כן, ניתוח הנימוקים שניתנו לדיני הכהן הגדול והנשיא לעניין החזרתם, אינו יכול להביא אותנו למסקנה חד-משמעית בשאלת מינוי לכתחילה למשרת אלה, ואף לא מצאנו דיון בעניין זה במקורות.

77 ראה לעיל, ליד ציון הערה 37 ואילך.

78 ראה לעיל, ליד ציון הערה 40.

79 ראה שם.

80 ראה לעיל, ליד ציון הערה 51.

81 ראה לעיל, ליד ציון הערה 55.